

Historische Steekproef Nederlandse bevolking

HSN

Jaarverslag 2003

INHOUDSOPGAVE

1	Introductie	5
2	Concept van de HSN	7
2.1	Achtergrond	7
2.2	Opzet en inhoud van de database	8
2.3	Internationale context	9
3	Projecten	10
3.1	HSN-basisbestand	11
3.1.1	Ontwikkeling en financiering	11
3.1.2	Geboorten, huwelijken en overlijdens.	11
3.1.3	Levenslopen	13
3.1.3.1	Life Courses in Context (LCC).	13
3.1.3.2	Verzamelen en invoeren van levenslopen	14
3.1.4	Provinciale overzichten	16
3.1.4.1	Utrecht	16
3.1.4.2	Zuid-Holland	17
3.1.4.3	Zeeland	17
3.1.4.4	Noord-Holland	18
3.1.4.5	Noord-Brabant	18
3.1.4.6	Friesland	18
3.1.4.7	Limburg	19
3.1.4.8	Overijssel	19
3.1.4.9	Groningen	19
3.1.4.10	Gelderland	19
3.1.4.11	Drenthe	20
3.2	Projecten in samenwerking met andere onderzoeksinstellingen	20
3.2.1	Migratie provincie Utrecht (MUT/ASG)	21
3.2.2	Verminderde fecundabiliteit ten gevolge van maternale high-risk concepties (OVF)	22
3.2.3	Regionale verschillen demografisch gedrag Nederland 1900-1960 (RDN)	23
3.2.4	Algemene Klapper Overlijdensakten Nederland (AKON) ...	24
3.2.5	Twentse Textiel Arbeiders (TTA)	25
3.2.6	Geographical and Social Mobility of Female Domestic Servants in Zeeland, 1860-1920 (MFZ)	25

3.2.7	Duitsers in Utrecht, tijdelijke minderheidsvorming in de 19e eeuw (DUM)	26
3.2.8	Religieuze verschillen in zuigelingen- en kindersterfte, Den Haag, 1860-1920 (RCM)	27
3.2.9	Determinanten van het vestigingsproces van immigranten en hun nakomelingen in Nederland in de periode 1853-1960 (DVI)	28
3.2.10	Gezinsvorming en Bestaansstrategieën in West-Nederland (GBW)	29
3.2.11	Early-life conditions, social mobility and longevity (ESM) ..	30
3.2.12	Leefstrategieën geboren Rotterdammers (RAM)	31
3.2.13	Verhuisgedrag van bededen te Amsterdam (VBA)	31
3.2.14	Europese Migratie naar Nederlands-Indië (MNI)	32
4	Software	33
5	Promotionele activiteiten	34
6	Personeel	36
7	Bestuur HSN	38
8	Stuurgroep HSN	38
9	Wetenschappelijke Raad van Advies	38
APPENDIX A.	Privacy reglement HSN.	41
APPENDIX B.	Overzicht publicaties in relatie met de HSN	43
APPENDIX C.	Overzicht lezingen, symposia en andere promotionele activiteiten .	49
APPENDIX D.	Overzicht working papers HSN	59
APPENDIX E.	Overzicht HSN-data-releases	61
APPENDIX F.	Overzicht HSN-projecten	63

1 Introductie

De Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN) is een initiatief van onderzoekers uit verschillende disciplines binnen de sociale en historische wetenschappen. Het doel van de HSN is het aanleggen van een representatieve database van negentiende en twintigste eeuwse levensgeschiedenissen. De basis voor deze HSN-database wordt gevormd door een steekproef uit de geboortekten uit de periode 1812-1922.

Na enige voorbereidende werkzaamheden ging in maart 2003 het project Life Courses in Context (LCC) voluit van start.. De HSN werkt in dit project samen met het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI). De HSN draagt hierbij zorg voor de bouw van een database met levensgeschiedenissen uit de geboorteperiode 1863-1922.

De start van Life Courses in Context betekende een uitbreiding van de HSN-staf tot meer dan 40 personen. Het merendeel werkt buiten het instituut op de verschillende archieven waar het materiaal wordt verzameld. Om een landelijk zo groot mogelijke spreiding te krijgen, bestaat het merendeel uit parttime functies. De start van het LCC-project was ook het geschikte moment om alle procedures van verzamelen, invoeren en controleren van de gegevens te evalueren en aan te passen. Aan het eind van het verslagjaar was de gegevensverzameling in de geboorteregio van de onderzoekspersonen reeds voor ongeveer 10.000 gevallen afgerond.

F o t o H S N -
staf (17 april 2003), van links naar rechts: Hank Geerts, Marlies ten Berge, Frank Zaagsma, Jesse van Dijl, Lia van der Heijden, Evelien Walhout, Ben Mouwes, Jos van Hees, Maarten Muis, Kees Mandemakers, Jan Bruggeman, Bob van Dantzig, Monique Groot, Winette Hofman, Hans Snelderwaart, Rolf Wasser, Joost van Daalen, Frits Nijstad, Menno Koopstra, Sjaak van der Velden, John Burghout, Louis Kossen, Kor Roorda, Hans Berende, Jaap Bording, Bart Grutterink. Niet aanwezig: Gerda Aalbers, Lieven van Belzen, Annelies van As, Coby Bos, Ria van Hemmen, Max Klokke van Steenwijk, Sylvia Oostmeyer, Hans Pruis, Peter Tammes en Jan Velde.

Naast de basis activiteit van de HSN, de aanleg van de database, werkt de HSN in specifieke onderzoeksprojecten samen met andere personen of instellingen. In 2003 waren dit bij elkaar vier projecten.

De meeste aandacht ging uit naar het in 2001 gestarte project 'Early-life conditions, social mobility and longevity'. Dit internationaal opgezette project staat onder leiding van Prof. G. Alter (Indiana University, Bloomington). Het Nederlandse deel wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van dr F.W.A. van Poppel van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Het project bestaat uit de bouw van een databestand met de levenslopen van bijna 7.000 HSN-steekproefpersonen, geboren tussen 1850-1922 in de provincies Friesland, Utrecht en Zeeland. De voor dit project verzamelde data matchen deels met de voor het project Life Courses in Context benodigde levenslopen.

Het onderzoek van dr J. Kok (IISG) naar gezinsvorming en bestaansstrategieën kwam in zijn eindfase en zal in 2004 worden afgesloten. Dit onderzoek maakt onderdeel uit van een project in samenwerking met de Academia Sinica in (Taiwan), Stanford University (USA) en de Katholieke Universiteit Nijmegen. Ook voor het promotie-onderzoek van drs M. v.d. Woude, 'Leefstrategieën geboren Rotterdammers' kon een groot deel van de data-verzameling worden gerealiseerd. Deze database omvat twee generaties Rotterdammers uit de periode 1850-1890. Doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in overlevingsstrategieën van Nederlandse arbeiders destijds.

Ook werd in 2003 verder gewerkt aan het onderzoek van dr U. Bosma. Hierin wordt nagegaan welke HSN-steekproefpersonen in Nederlands-Indië hebben gewoond en zo ja, waar en hoe lang. Van de verwachte 1.500 aan te treffen personen zullen de levenslopen worden gereconstrueerd.

De HSN is gehuisvest binnen het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) te Amsterdam en staat onder leiding van dr C.A. Mandemakers. De HSN maakt deel uit van de onderzoeksafdeling van het IISG. De besluitvorming omtrent de verschillende projecten berust bij de zogenaamde stuurgroep HSN waarin het bestuur van de stichting HSN en de directie van het IISG zijn vertegenwoordigd.

Dit jaarverslag over 2003 biedt tevens een cumulatieve samenvatting van de resultaten van de HSN in de voorafgaande jaren. Allereerst wordt ingegaan op de doelstellingen en het concept van de HSN. Daarna wordt een overzicht gegeven van de verschillende projecten die door de HSN of in samenhang met de HSN werden ondernomen. In de daaropvolgende paragrafen wordt aandacht geschonken aan de interne organisatie van de HSN. Aan het eind van dit verslag volgen de samenstelling van het bestuur van de stichting HSN, de stuurgroep en haar Wetenschappelijke Raad van Advies.

Het verslag sluit af met zes bijlagen. Appendix A bevat het door de HSN gehanteerde privacy-reglement. De appendici B, C, D en E geven een overzicht van respectievelijk de publicaties, lezingen/presentaties, working papers en data-releases die zijn gerealiseerd op basis van de HSN-database. Appendix F tenslotte

geeft een tabel met daarin een overzicht van alle binnen het kader van de HSN gefinancierde projecten.

2 Concept van de HSN

2.1 Achtergrond

Het kerndoel van de HSN is de bouw van een representatieve database voor de bevolking van Nederland in de 19e en eerste helft van de 20e eeuw. De basis van dit bestand wordt gevormd door een steekproef uit de geboorteakten. Aan de gegevens uit de geboorteakte worden zoveel mogelijk gegevens uit andere archieven toegevoegd, om onderzoek mogelijk te maken naar de levensloop van diverse groepen Nederlanders.

Het belang van de HSN voor de onderzoeker is vierledig. In de eerste plaats zorgt de HSN voor een representatieve dataset waar onderzoek mee kan worden gedaan naar maatschappelijke processen in de 19e en 20e eeuw. In de tweede plaats functioneert deze *HSN-basisset* met levensgeschiedenissen als een controlegroep (of -groepen) waar onderzoekers andere onderzoekspopulaties mee kunnen vergelijken. In de derde plaats wordt er door de HSN expertise opgebouwd op het gebied van data-invoer en -beheer waar een individuele onderzoeker in de korte tijd die hij ter beschikking heeft meestal niet aan toekomt. In de vierde plaats biedt de HSN de mogelijkheid voor onderzoekers om met eigen onderzoeksprojecten op de *HSN-basisset* voort te bouwen.

Het wetenschappelijk belang van één centrale database met individuele gegevens kan niet genoeg worden benadrukt. In het verleden zijn er door wetenschappers uit verschillende disciplines al diverse bestanden aangelegd met data betreffende individuele personen uit de 19e en begin 20e eeuw. Kenmerk van nagenoeg al deze bestanden is, dat ze slechts voor dat ene onderzoek worden verzameld en dat er daarna betrekkelijk weinig meer mee wordt gedaan. De HSN bouwt één groot basisbestand waarvan bestaande vormen van onderzoek profiteren en waarmee nieuwe vormen worden geïnitieerd, zowel nationaal als internationaal.

Naast een rendementsverhoging zijn er ook redenen van meer wetenschappelijke aard voor het creëren van één representatieve data-set van het 19e en begin 20e-eeuwse Nederland. Voor veel historische vraagstellingen is het micro-niveau van het individu en zijn/haar familie het meest geëigend. Vanwege het ontbreken van dit 'enquête-materiaal' wordt voor veel van deze vragen noodgedwongen op een hoger dan individueel niveau naar antwoorden gezocht. Een onderzoeksbestand met daarin gegevens van geboorteakten vormt een uitstekende basis om allerlei vraagstellingen op het juiste onderzoeksniveau te kunnen beantwoorden. Voorzover er wel historisch onderzoek plaatsvindt op individueel niveau, gebeurt dit tot op heden vrijwel altijd voor een zeer beperkte regionale eenheid. De database van de HSN geeft de mogelijkheid om dergelijke regionale onderzoekingen in de juiste context te plaatsen en eventueel te generaliseren naar grotere eenheden. Ook zal onderzoek op regionaal niveau kunnen profiteren van de reeds aanwezige gegevens die in het landelijke HSN-bestand voor de

desbetreffende regio zijn opgenomen. Omgekeerd wordt het HSN-bestand juist ook door de eventuele regionale uitbreidingen van steeds grotere waarde voor verder wetenschappelijk onderzoek.

2.2 Opzet en inhoud van de database

De basisset van de HSN is gebaseerd op een steekproef uit de geboorteakten van de burgerlijke stand uit de periode 1812-1922 (n= 77.000). In de basisset zijn de belangrijkste gegevens uit de levensgeschiedenis van de getrokken personen opgenomen. De gegevens hiervoor komen naast de geboorteakten uit de huwelijksakten, de overlijdensakten, het bevolkingsregister en de volkstellingsregisters. Deze bronnen zijn zeer rijk en leveren kennis over de beroepsloopbaan, de gezinssamenstelling en het migratiepatroon van de onderzoekspersoon (en evt. van zijn of haar verwanten). Door middel van een koppeling met belastingkohieren en het kadaster wordt er ook een beeld verkregen van de inkomens- en vermogenspositie.

De onderzoekspersonen worden geselecteerd via een a-selecte enkelvoudige steekproef in de geboorteregisters uit de periode 1812-1922. Deze steekproef is gebaseerd op twee databestanden met daarin het aantal geboorten per gemeente (het Hofstee-bestand met geboorte-aantallen voor de periode 1812-1850 en het bestand van de Historisch Ecologische Databank voor de periode 1851-1922). Om op een leeftijd van twintig jaar van de onderzoekspersoon qua omvang zo gelijk mogelijke cohorten te verkrijgen, worden er voor de samenstelling van het HSN-basisbestand per periode verschillende steekproeffracties gehanteerd: 0,75% voor de periode 1812-1872, 0,5% voor 1873-1902 en 0,25% voor 1903-1922. Dit komt neer op een totaal-bestand van ongeveer 77.000 personen. Dit aantal voldoet om statistisch verantwoorde uitspraken te kunnen doen voor subpopulaties van minimaal twee procent van de gedurende deze periode in Nederland geboren bevolking (in totaal ongeveer 14,5 miljoen personen).

Uit de geboorteakten en overlijdensakten komen de kerngegevens betreffende geboorte en overlijden, ze bevatten ook nog aanvullende gegevens zoals beroepstitels en woonplaatsen. Huwelijksakten geven data betreffende woonplaats, beroep, leeftijd, analfabetisme (al dan niet zetten van een handtekening) van zowel de huwendes als de ouders van de huwendes en vier getuigen (veelal verwanten of goede vrienden van de huwendes).

Het bevolkingsregister geeft een dynamische ingang op de levensloop. Het biedt een superieure bron voor longitudinale analyse, omdat het niet zoals de burgerlijke stand afhankelijk is van *vital events* (geboorte, huwelijk, overlijden) en men niet -zoals bij gelinkte volkstellingen- gemakkelijk migrerende personen kan kwijtraken. Vanaf de volkstelling van 1849 wordt in Nederland bijgehouden waar iemand woont, in welke gezinssituatie hij of zij zich bevindt en tot ongeveer 1970 welke beroepen hij of zij uitoefent en tot welke godsdienst men zich rekent. In deze periode is er sprake van vier administratieve systemen. In eerste instantie hanteerde men op adres ingedeelde registers, in de periode 1880-1920 wordt overgegaan op een systeem waarin het gezin centraal staat. Deze overgang ging

in de meeste gemeenten gepaard met de invoering van een kaartstelsel (Gezinskaarten). Per 1 januari 1940 is er overgegaan op een individueel stelsel van persoonsgezinskaarten (PK's). Per 1 oktober 1994 zijn de PK's vervangen door een volledig geautomatiseerd stelsel, de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). Uittreksels hiervan worden na elk overlijden net als de PK's als zogenaamde persoonslijsten (PL's) gearhiveerd op het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG).

In de periode voor 1850 zijn de volkstellingen van belang, met name die van 1830 en 1840. Deze geven met het bevolkingsregister vergelijkbare informatie. Het was alleen niet verplicht voor de gemeenten, om deze informatie actueel te houden. Van lang niet alle gemeenten zijn deze registers bewaard gebleven.

Behalve als een belangrijke bron van onderzoek en als controle-bestand fungeert het HSN-bestand ook als basis voor nieuw te verzamelen gegevens. Dit wordt in de praktijk gerealiseerd door a) een data-structuur te ontwerpen en te onderhouden waar een individuele onderzoeker gebruik van kan maken en b) de database steeds tot uitgangspunt te nemen voor nader onderzoek, zowel door een uitbreiding van het aantal opgenomen individuen (oversamplings) als door een verdieping door middel van het opnemen van aanvullende gegevens van een bepaalde groep onderzoekspersonen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om gegevens uit het kadaster, de militieregisters, belastingkohieren, notariële archieven en kerkelijke archieven.

De openbaarheid van de gegevens voor wetenschappelijk onderzoek wordt geregeld door middel van een reglement (zie appendix A). Dit privacy-reglement is gebaseerd op de Wet Bescherming Persoonsgegevens (WBP) en kent verder als uitgangspunt, dat voor het verstrekken van gegevens dezelfde regelingen worden gehanteerd als die van het archief waaruit de desbetreffende gegevens zijn betrokken. Dit kan betekenen dat een deel van de database uitsluitend in anonieme vorm beschikbaar wordt gesteld. Het werk aan de database wordt uitgevoerd op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het eigendom van de gegevens berust bij de stichting Historische Steekproef Nederlandse bevolking.

2.3 Internationale context

Buiten Nederland kent men vergelijkbare projecten, met name in Canada, Zweden en Frankrijk. Het databestand voor Nederland onderscheidt zich van de buitenlandse voorbeelden, onder andere doordat het onderzoek zich hier over het gehele land uitstrekt en omdat er alleen gegevens worden verzameld voor een steekproef uit de bevolking. Daarnaast is er een aantal landen waar de tienjaarlijkse volkstellingen of steekproeven daaruit worden gedigitaliseerd, o.a. in Noorwegen, Engeland en de Verenigde Staten (IPUMS-project).¹

¹ Voor een overzicht, zie P. Kelly Hall, R. McCaa, G. Thorvaldsen (ed.), *Handbook of International Historical Microdata for Population Research* (Minnesota Population Center Minneapolis 2000).

De invoer van het bevolkingsregister is vanuit internationaal perspectief de grote troef van de HSN. Er zijn maar weinig gebieden in de wereld waarvoor een dergelijk archief zo goed bewaard is gebleven en ook zo goed toegankelijk is. Met dit archief is het bijvoorbeeld mogelijk individuen over geheel Nederland te volgen en dus ook van migranten de gezinnen te reconstrueren. Zonder toegang tot de HSN beperkt veel historisch-demografisch en sociaal-historisch onderzoek, bijvoorbeeld dat naar sociale stratificatie, zich om praktische redenen vrijwel altijd tot dat deel van de populatie dat in de geboorteplaats is blijven wonen en werken (dit betekent een sterke bias vanwege een oververtegenwoordiging van middengroepen als boeren en middenstanders).

In het buitenland is het vaak nodig om het gehele archief in te voeren, teneinde de gegevens van slechts een deel van de onderzoekspersonen te completeren. In Nederland is dat niet nodig, omdat het degelijke bevolkingsregister en de bestaande indexen op de burgerlijke stand talloze mogelijkheden biedt om onderzoekspersonen die tijdens het invoeren 'zoekraken', weer terug te vinden.

De keuze voor de geboorteakten als steekproefkader zorgt voor een goede representatieve basis. Zoals hierboven uiteen gezet is, is de steekproef uniek te noemen in de mate waarin ze het volgen van levenslopen, ook bij migratie, mogelijk maakt. Ze is ook voor onderzoek op internationaal niveau van grote waarde. Immers, voor talrijke vraagstukken rond bijvoorbeeld nuptialiteit, vruchtbaarheid en sociale mobiliteit geldt dat de relatie met migratie nog grotendeels onbekend is.

3 Projecten

De door de HSN verrichte activiteiten kunnen in drie categorieën worden ondergebracht: a) projecten die gericht zijn op de bouw van het HSN-basisbestand met levensgeschiedenissen, b) projecten die samen met andere organisaties worden uitgevoerd en waarbij naast de uitbouw van het bestaande bestand ook nieuwe onderzoekspersonen kunnen worden toegevoegd (bijvoorbeeld 2^e generaties) en/of materiaal wordt ingevoerd dat niet in directe zin tot het HSN-basisbestand wordt gerekend, bijvoorbeeld kadastrale of belastinggegevens en c) het bouwen van software en vastleggen van expertise waarmee de verschillende projecten worden uitgevoerd, gearchiveerd en ter beschikking gesteld (*expertise-opbouw*).

In het volgende wordt een overzicht gegeven van de stand van zaken voor de verschillende projecten die gericht zijn op de invoer en ter beschikking stelling van data. De software komt aan de orde in paragraaf 4. Voor een overzicht van de financiële omvang van alle HSN-projecten, zie appendix F.

3.1 HSN-basisbestand

3.1.1 Ontwikkeling en financiering

In de beginperiode van de HSN (1991-1995) werd het werk financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen. In eerste instantie gebeurde dit door financiering van het HSN-proefproject in de provincie Utrecht. In tweede instantie betrof de financiering een verdere uitbouw van de 'Utrechtse database' en de uitbreiding van de steekproef met Zuid-Hollandse en Zeeuwse geboorteakten.

Op basis van een door NWO toegekende investeringssubsidie (NWO-middelgroot dossiernummer 200-01030) werd er door de HSN gedurende de periode 1996-1999 verder gewerkt aan de bovengenoemde projecten en werd het HSN-basisbestand uitgebreid tot geheel Nederland. Voor de periode 2000-2002 werden door NWO-middelgroot (dossiernummer 175-111.000.00) opnieuw middelen ter beschikking gesteld om door te gaan met de gegevensverzameling. Hierbij lag de nadruk op de invoer van huwelijksakten en eerste inschrijvingen in de bevolkingsregisters.

In 2003 werd gestart met het verzamelen van het materiaal voor de bouw van de database met levensgeschiedenissen. Deze verzameling vindt plaats binnen het kader van het project Life Courses in Context. Dit project wordt gefinancierd uit het NWO-programma voor grote investeringen (dossiernummer 175-107.105.01) met een ondersteunende subsidiëring van de KNAW.

In het volgende wordt eerst verslag gedaan van de stand van zaken aan het einde van het verslagjaar voor Nederland als geheel. In een eerste paragraaf gebeurt dit voor de akten van de burgerlijke stand en de persoonskaarten, in een tweede paragraaf voor de levenslopen. Daarna volgen er per provincie korte overzichten van de voorgeschiedenis van de data-verzameling en de activiteiten die op dit gebied in 2003 in elke provincie plaats vonden.

3.1.2 Geboorten, huwelijken en overlijdens.

In het verslagjaar werd het bestand vooral uitgebreid met huwelijksakten. Tabel 1 geeft per provincie de stand van zaken betreffende de invoer van de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten en de persoonsgezinskaarten (PK's). Het totale bestand telt 77.949 geboorteakten. Tabel 2 geeft een overzicht per periode.

De overlijdensakten betreffen voornamelijk vroeg overleden onderzoekspersonen. In Zeeland, Friesland, Overijssel en Utrecht zijn ook overlijdensakten van ouderen ingevoerd. Voor de periode vanaf 1940 worden geen overlijdensakten meer gezocht, daar deze nog maar weinig toevoegen aan de gegevens van de PK. Op 1 oktober 1994 hield de PK op te bestaan en werd zijn rol overgenomen door de zogenaamde persoonslijsten (PL's) afkomstig uit de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). Net als de PK's worden ook deze PL's gearchiveerd en ter beschikking gesteld door het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG). De PL's zijn in tabel 1 inbegrepen bij de PK's. De tabel laat

zien, dat nu, in combinatie met de overlijdensakten, voor meer dan de helft van de onderzoekspopulatie het moment en de plaats van overlijden bekend is.

Tabel 1 Aantal geboorteakten, huwelijksakten, overlijdensakten en persoonskaarten naar provincie, d.d. 31 december 2003.

Provincie	Geboorteakten	Huwelijksakten	Overlijdensakten	Persoonskaarten (PK) en -lijsten (PL)	Percentage overlijdensakten + PK's, PL's
Groningen	4428	2038	939	1009	44,0
Friesland*	6065	2332	1949	1565	57,9
Drenthe	2044	0	449	588	50,7
Overijssel	5009	818	1963	1205	63,2
Gelderland	8421	1555	1.813	1990	45,2
Utrecht*	4469	1642	1991	1140	70,1
Noord-Holland	13066	1887	3456	3121	50,3
Zuid-Holland	16635	2819	4233	4173	50,5
Zeeland*	4459	1733	2182	1000	71,4
Noord-Brabant	8753	1063	1879	1968	44,0
Limburg	4590	1358	996	1011	43,7
Totaal*	77.939	17.245	21.850	18.770	52,1
Totaal 31-12-2002*	77.949	14.127	21.727	18.919	52,1
Totaal 31-12-2001**	77.490	10.605	21.694	18.599	52,0

* Cijfers inclusief oversampling Friesland, Utrecht, Zeeland periode 1903-22 met 0,25%.

** Cijfers inclusief oversampling Utrecht en Zeeland periode 1903-1922 met 0,25%.

De exacte verdeling van de invoer van de huwelijksakten over de verschillende provincies wordt op pragmatische gronden bepaald door de wensen van met de HSN samenwerkende wetenschappers en de lokale capaciteit van de HSN. Omdat het werk aan de index op de huwelijksakten (GenLias-project)² in de provincies Zuid- en Noord-Holland sterk achterblijft bij de rest van Nederland, zijn ook de

² GenLias is de naam van het indexeringsproject van de Rijksarchiefdienst met als doel de bouw van een centrale index van de burgerlijke stand, in eerste instantie de huwelijksakten (zie verder www.genlias.nl).

werkzaamheden voor deze provincies relatief achtergebleven. Eind 2003 waren er in totaal ongeveer 17.200 huwelijksakten ingevoerd.

Tabel 2 Aantal geboorteakten, huwelijksakten, overlijdensakten en persoonskaarten naar geboorteperiode, d.d. 31 december 2003.

Provincie	Geboorteakten	Huwelijksakten	Overlijdensakten	Persoonskaarten (PK) en -lijsten (PL)	Percentage overlijdensakten + PK's, PL's
1812-1862	36.284	6.457	12.481	747	36,5
1863-1882	16.502	4.236	5.000	5.267	62,2
1883-1922*	25.153	6.552	4.369	12.756	68,1
Totaal *	77.939	17.245	21.850	18.770	52,1

* Cijfers inclusief oversampling Friesland, Utrecht, Zeeland met 0,25%.

3.1.3 Levenslopen

In het in 2003 gestarte Life Courses in Context-project worden de levenslopen verzameld van 40.000 personen geboren in de periode 1863-1922. Deze verzameling vindt plaats binnen het kader van het project Life Courses in Context. In dit project wordt samengewerkt met het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI). In de volgende paragraaf zal eerst kort worden ingegaan op dit project als geheel, daarna volgt de stand van zaken met betrekking tot de levenslopen.

3.1.3.1 Life Courses in Context (LCC).

Het programma van het Life Courses in Context-project (LCC), beoogt de ontwikkeling van een database met ongeveer 40.000 levenslopen van personen geboren in de periode 1863-1922. Deze database wordt aangevuld met kerngegevens op het niveau van de gemeenten. Dit laatste gebeurt door middel van de digitalisering van de resultaten van de tienjaarlijkse volkstellingen uit de periode 1859-1947.

De door de HSN verzamelde individuele levenslopen moeten worden geanalyseerd binnen een snel veranderende context van een industrialiserende en moderniserende Nederlandse maatschappij. De volkstellingen verschaffen de daarvoor benodigde gegevens op het niveau van de gemeenten. Het gaat hierbij niet alleen om gegevens betreffende de bevolkingsomvang, de tellingen geven ook cijfers betreffende de verdeling naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat,

religieuze achtergrond, beroep, nationaliteit en de samenstelling van de huishoudens. De digitalisering van de census wordt uitgevoerd door het NIWI en zal plaats vinden in de periode 2003-2005. De gegevens zullen ook worden gelinkt met de Historische Database Nederlandse Gemeenten.

Het project Life Courses in Context wordt gefinancierd uit het NWO-programma voor grote investeringen (dossiernummer 175-107.105.01) met een ondersteunende subsidiëring van de KNAW.

3.1.3.2 Verzamelen en invoeren van levenslopen

De verzameling en digitalisering van de levenslopen wordt in drie deelprojecten onderscheiden:

- A Invoer van levenslopen op basis van de geboorten in vier speerpunt-regio's: Utrecht, Zeeland, Friesland en Rotterdam, geboorteperiode 1850-1922, releasedatum: 1 maart 2005.
- B Invoer op basis van de geboorteperiode 1883-1922, releasedatum: 1 maart 2006.
- C Invoer op basis van de geboorteperiode 1863-1882, releasedatum: 1 maart 2008.

Het tweede en derde deelproject omvatten de taakstelling binnen het Life Courses in Context-project (LCC). Het eerste deelproject hangt samen met twee samenwerkingsprojecten (ESM en RAM, zie verder paragraaf 3.2.11 en 3.2.12) en vormt een gedeeltelijke matching voor het LCC-project over de geboorteperiode 1863-1922.

Het productieproces van verzamelen en invoeren gebeurt in vier fasen:

- 1 Eerste fase verzamelen: Aanmaken van een dossier voor elke onderzoekspersoon (OP) en uitzetten van deze dossiers onder de verzamelaars. Deze bezoeken de archieven in de geboorteregio van de OP en kopiëren alle relevante pagina's uit de bevolkingsregisters.
- 2 Tweede fase verzamelen: Het verzamelde materiaal komt weer terug en voor elke onderzoekspersoon wordt nagekeken of alle inschrijvingen zijn gevonden. In ongeveer een derde van de gevallen moet de OP nog in andere regio's worden gevolgd (mail-traject), alvorens de verzameling van de levensloop is afgerond. Zodra een geval volledig is, worden alle gekopieerde inschrijvingen voorzien van identificerende gegevens.
- 3 Invoerfase: deze begint zodra een dossier compleet is.
- 4 Controle van de invoer en eindcontrole van de gehele levensloop.

In de volgende tabellen wordt per fase een overzicht gegeven van de stand van zaken per 31 december 2003. De regel in de tabel met de titel 'AF' geeft het aantal volledig ingevoerde en uitgecontroleerde onderzoekspersonen.

Zoals reeds vermeld is het LCC-project per 1 maart van start gegaan. In het verslagjaar lag de nadruk uit de aard van de zaak op het verzamelen van de

gegevens. Voor de geboorteperiode 1883-1922 werden in 2003 81 procent van alle dossiers uitgezet. In regio's met archieven met relatief weinig gevallen (Drente, delen van Gelderland) is op suggestie van de verzamelaars ook reeds begonnen met de onderzoekspersonen uit de periode 1863-1882. Voor deze periode waren we uiteraard al actief in de speerpunt-provincies: Friesland, Utrecht, Zeeland en de stad Rotterdam. Bij elkaar komt het aantal uitgezette dossiers voor deze periode op 40 procent. De gevallen waarvan begonnen is met invoeren (fase 3 en 4) of die reeds geheel gecontroleerd zijn ('AF'), betreffen allen onderzoekspersonen uit de genoemde speerpunt-regio's.

Tabel 3 Aantal levenslopen naar stadium van verwerking, speerpuntregio's: Zeeland, Utrecht, Friesland, Zeeland en Rotterdam, naar geboorteperiode, d.d. 31 december 2003.

Utrecht, Zeeland, Friesland en Rotterdam	1850-1882		1883-1922		Totaal 1850-1922	
	aantal	% van totaal	aantal	% van totaal	aantal	% van totaal
0. Nog niet gestart	567	9,0	20	0,3	587	4,5
1. Dossiers uitgezet	442	7,0	497	7,5	939	7,2
2. Dossiers terug (mail)	2224	35,1	3329	50,1	5553	42,8
3. Invoerfase	1800	28,4	1500	22,6	3300	25,4
4. Controlefase	600	9,5	500	7,5	1100	8,5
5. AF	700	11,1	800	12,0	1500	11,6
Totaal aantal OP's	6333		6646		12979	

Tabel 4 Aantal levenslopen naar stadium van verwerking, Nederland, naar geboorteperiode, d.d. 31 december 2003.

Nederland	1863-1882		1883-1922		Totaal 1863-1922	
	aantal	% van totaal	aantal	% van totaal	aantal	% van totaal
0. Nog niet gestart	9832	59,6	4998	19,9	14830	35,6

1. Dossiers uitgezet	3392	20,6	7161	28,5	10553	25,3
2. Dossiers terug (mail)	1025	6,2	10295	40,9	11320	27,2
3. Invoerfase	1300	7,9	1400	5,6	2700	6,5
4. Controlefase	450	2,7	500	2,0	950	2,3
5. AF	500	3,0	800	3,2	1300	3,1
Totaal aantal OP's	16499		25154		41653	

3.1.4 Provinciale overzichten

3.1.4.1 Utrecht

In 1995 werden de tijdens het proefproject verzamelde Utrechtse data beschikbaar gesteld voor wetenschappelijk onderzoek (HSN data-release 94.0). Deze release kan worden gezien als de voorloper van de meer definitieve publieksversie die in 1998 ter beschikking kwam (K. Mandemakers & J. Kok, *HSN. Historical Sample of the Netherlands. Data Set Release Utrecht UT.03* (Amsterdam IISG Publishers 1998), 54 p.) Op basis van de release 94.0 werden de lezingen van het in 1994 gehouden symposium verwerkt tot artikelen voor de congresbundel (K. Mandemakers & O. Boonstra (red.), *De levensloop van de Utrechtse bevolking in de 19e eeuw* (Van Gorcum Assen 1995), 186 p.). De provincie maakt onderdeel uit van het ESM-project (zie par. 3.2.11), als gevolg waarvan eind 2001 het werk in deze provincie weer is opgepakt. In 2003 lag de nadruk naast het kopiëren en completeren van de bestaande dossiers met name op het invoeren van complete levenslopen, aan het einde van het jaar waren er bijna 1000 levenslopen ingevoerd. Op basis van de Utrechtse release 94.02 werd door Maarten Lindeboom in samenwerking met France Portrait en Gerard van den Berg in 2003 op een drietal congressen het paper 'Individual mortality and macro-economic conditions from birth to death' gepresenteerd.

3.1.4.2 Zuid-Holland

De steekproef voor Zuid-Holland komt uit op 17.000 gevallen, dat is bijna een kwart van het totale bestand. De tienjarige cohorten worden gestratificeerd naar vier geografische gebieden: Den Haag, Rotterdam, 'Overige grote steden' en 'Platteland en kleine steden'. Een klein deel van de geboorteakten wacht nog op toestemming voor invoer van de gemeente Den Haag (als gevolg van het bombardement op ondermeer de Arrondissementsrechtbank in 1944 ontbreken voor deze gemeenten de dubbele exemplaren op het Nationaal Archief).

Gedurende het verslagjaar werd er te Rotterdam gewerkt aan het verzamelen van gegevens van de onderzoekspersonen geboren in de periode 1863-1922 (Life

Courses in Context) en -binnen het kader van het RAM-project (zie par. 3.2.12)-aan de volledige invoer van de Rotterdamse onderzoekspersonen uit de periode 1843-1862. Voor de drie overige geografische gebieden lag de nadruk op het verzamelen en kopiëren van gegevens uit de periode 1883-1922. In de bundel S. Boef-van der Meulen en W.J.H.M. van der Laar e.a. (red), *Migranten en passanten. Voorbeelden uit een eeuwenlange geschiedenis* (Rotterdam 2002) geeft Kees Mandemakers een overzicht van alle projecten die er binnen het kader van de HSN te Rotterdam plaatsvinden en plaats hebben gevonden.

3.1.4.3 Zeeland

De bouw van het HSN-basisbestand Zeeland gebeurt in samenwerking met de Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland en het Zeeuws Archief.

In verband met het geringe aantal geboorten te Zeeland is er voor het cohort 1903-1922 meteen een oversampling uitgevoerd van 0,25 procent tot een totale steekproeffractie van 0,5 procent. Een eerste release voor wetenschappelijk gebruik kwam in 1998 ter beschikking (*HSN Data-release Zeeland 98.2*). Op basis hiervan vond op 20 maart 1998 een symposium plaats te Middelburg onder de titel 'Over Zeeuwse mensen'. De lezingen werden uitgegeven in een speciaal nummer van het tijdschrift *Zeeland* (K. Mandemakers, O. Hoogerhuis & A. de Klerk (ed.), *Over Zeeuwse mensen. Demografische en sociale ontwikkelingen in Zeeland in de negentiende en begin twintigste eeuw*. Themanummer *Zeeland* 7 (1998), nr. 3, 64 p.).

In het verslagjaar werd er verder gewerkt aan de invoer van volledige levenslopen. Hierbij wordt voortgebouwd op de binnen het MFZ-project reeds verwerkte invoer (zie par. 3.2.6). De invoer gebeurt nu als onderdeel van het ESM-project (zie par. 3.2.11). In het verslagjaar werden de levenslopen van alle Zeeuwse eilanden ingevoerd. Een probleem is het op sommige plaatsen ontbreken van het bevolkingsregister (of een deel ervan); met name de ontbrekende registers van Middelburg voor de periode 1850-1900 tikten hard aan.

3.1.4.4 Noord-Holland

In Noord-Holland werd de steekproef gestratificeerd in cohorten van tien jaar en drie geografische gebieden: Amsterdam, 'Overige grote steden' en 'Platteland en kleine steden'. Bij elkaar gaat het om ongeveer 13.000 geboorteakten.

In 2003 werd een begin gemaakt met het verzamelen van de levenslopen van de cohorten 1883-1922 van alle geografische gebieden. Aan het eind van het verslagjaar waren er meer dan 2000 levenslopen verzameld. Een 1200-tal eerste inschrijvingen waren reeds in 2001 ingevoerd voor de gemeente Amsterdam binnen het kader van het VBA-project (par. 3.2.13).

3.1.4.5 Noord-Brabant

Voor de bouw van het HSN-basisbestand Noord-Brabant wordt gastvrijheid verleend door het Rijksarchief.

Ook in Noord-Brabant werd in 2003 een begin gemaakt met het verzamelen en kopiëren van Brabantse levenslopen. Dit gebeurde in de gehele provincie voor de cohorten 1883-1922 en voor de eerdere periode ook al in het gebied tussen Roosendaal en Tilburg.

3.1.4.6 Friesland

De bouw van het HSN-basisbestand Friesland gebeurt in de vorm van een samenwerking met Tresoar (Fries Rijksarchief). De bouw van het databestand startte in 1996 en aan het eind van 1998 waren de geboorteakten helemaal ingevoerd (n=5606). Vanwege het gereedkomen van GenLias is het voor Friesland relatief gemakkelijk om overlijdensakten terug te vinden. In 1999 werd een begin gemaakt met de invoer van huwelijksakten. Inmiddels zijn er voor Friesland meer dan 2300 huwelijksakten ingevoerd.

De eerste twee releases voor wetenschappelijk gebruik kwam reeds in 2000 en 2001 ter beschikking (zie verder bijlage E). Op basis hiervan werd op 23 februari 2001 onder de titel *Over Friese mensen in It Aljemint* te Leeuwarden door de HSN in samenwerking met het Rijksarchief Friesland en de Fryske Akademy een symposium georganiseerd. De lezingen kwamen uit in een speciaal nummer van *It Baeken* (J. Frieswijk, L. Jansma, K. Mandemakers & B. Oosterhaven (red.), *Oer Fryske minsken / Over Friese mensen*. Themanummer *It Baeken* 63 (2001), nr. 3/4. Inleidingen HSN-congres Leeuwarden, 23 februari 2001, 96 p.'s).

In 2003 werd in Friesland gewerkt binnen het kader van het ESM-project (zie par. 3.2.11). Van bijna 3000 HSN-onderzoekspersonen werden de inschrijvingen in de bevolkingsregisters verzameld en gekopieerd.

3.1.4.7 Limburg

Bij de bouw van het HSN-basisbestand Limburg wordt samengewerkt met de stichting Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL). Ten behoeve van de HSN werd er door SHCL een ID-plaats opgezet. Het directe toezicht op deze plaats wordt uitgeoefend door het SHCL, het invoer-technische toezicht door de HSN.

De werkzaamheden gingen van start per 1 januari 1997, einde 1998 waren alle geboorteakten ingevoerd en einde 1999 ook alle overlijdensakten van vroeg overledenen. Inmiddels zijn ook ongeveer 1350 huwelijksakten ingevoerd. In

2003 werd begonnen met het verzamelen van alle inschrijvingen uit de bevolkingsregisters.

3.1.4.8 Overijssel

De bouw van het HSN-basisbestand Overijssel gebeurt in samenwerking met het Rijksarchief te Zwolle. Hierdoor was het mogelijk ook in Overijssel een arbeidsplaats te creëren binnen het kader van de WIW-regeling.

In 1999 werden voor Overijssel de laatste geboorteakten ingevoerd. Het aantal overlijdensakten dat in Overijssel wordt gevonden is relatief groot, omdat de Overijsselse klapper op deze akten de gehele negentiende eeuw bestrijkt. Dit betekent dat op eenvoudige wijze ook van de op relatief hoge leeftijd overleden personen een overlijdensakte kan worden gevonden en ingevoerd; voor de geboorteperiode 1812-1873 werd een vind-percentages van 50 procent gerealiseerd. Aan het einde van 2003 waren er meer dan 800 huwelijksakten ingevoerd. Bij elkaar is inmiddels voor 63% van de Overijsselse onderzoekspersonen de overlijdensdatum via een overlijdensakte of PK bekend. In het verslagjaar werden de levenslopen verzameld van onderzoekspersonen geboren in de periode 1883-1922.

3.1.4.9 Groningen

Op 1 oktober 1997 werd gestart met de werkzaamheden, aan het eind van 1998 waren bijna alle geboorteakten ingevoerd en in 1999 werd de invoer van de overlijdensakten van vroeg overledenen afgerond. Voor Groningen zijn nu meer dan 2.000 huwelijksakten ingevoerd. Naast de reeds in 2001 ingevoerde eerste inschrijvingen uit het bevolkingsregister, werd in 2002 gestart met de collectie van volledige levenslopen. Dit werk werd in 2003 voortgezet.

3.1.4.10 Gelderland

De bouw van het HSN-basisbestand Gelderland gebeurt in de vorm van een samenwerking met het Rijksarchief en de gemeente Arnhem. Ten behoeve van de HSN werd er door de gemeente in 1997 een WIW-plaats opgezet. Juli 1998 kwam hier een tweede plaats bij. Het directe toezicht op deze plaatsen wordt echter uitgeoefend door het Rijksarchief. Het invoer-technische toezicht komt van de kant van de HSN.

Begin 1999 waren alle benodigde geboorteakten ingevoerd, waarna verder werd gewerkt aan het zoeken en invoeren van overlijdensakten. Eind 1999 kon ook dit onderdeel van de invoerwerkzaamheden worden afgerond. Gedurende het verslagjaar werden er ongeveer 700 huwelijksakten ingevoerd tot een totaal van bijna 1600. Binnen het kader van het Life Courses in Context- project werden de levenslopen van de cohorten 1883-1922 verzameld. Een probleem in deze

provincie is het ontbreken van het gehele bevolkingsregister van Arnhem en Renkum.

3.1.4.11 Drenthe

De bouw van het HSN-basisbestand Drenthe vond vooral plaats op het HSN-kantoor te Amsterdam. Dit gebeurde in samenwerking met het Rijksarchief Drenthe dat de microfilms van de burgerlijke stand ter beschikking stelde. In 1998 werden reeds alle geboorteakten en overlijdensakten ingevoerd.

In het verslagjaar werden de levenslopen van de cohorten 1863-1922 verzameld en gekopieerd.

3.2 Projecten in samenwerking met andere onderzoeksinstituten

De HSN streeft ernaar om bij haar projecten zoveel mogelijk samen te werken met derden. Samenwerking heeft voor de HSN verschillende voordelen. Het wordt bijvoorbeeld mogelijk om op een grotere schaal te werken (software-ontwikkeling), de basissteekproef wordt van extra gegevens voorzien en het is een van de vormen waarin de HSN-data de onderzoeksgemeenschap ten goede kunnen komen. In totaal zijn er tot op heden veertien overeenkomsten tot samenwerking afgesloten door de HSN.

In 2003 werd gewerkt aan een viertal projecten van verschillende omvang. Relatief groot is het samenwerkingsproject met dr F. van Poppel (NIDI) en Indiana University Bloomington (gefinancierd door het National Institute of Health, Washington) getiteld 'Early Childhood, Social Mobility and Longevity' (ESM-project). In dit onderzoek worden de levenslopen verzameld van ongeveer 7000 onderzoekspersonen uit de provincies Friesland, Utrecht en Zeeland (zie verder par. 3.2.11). Een onderzoek van middelgrote omvang is het door de winstverdelingscommissie van SNS Reaal gefinancierde onderzoek van drs M. van der Woude naar meerdere generaties van Rotterdamse arbeiders waarvan de eerste generatie stamt uit de periode 1843-1862 (par. 3.2.12). Verder werd het project 'Europese Migratie naar Nederlands-Indië', gestart in 2002, voortgezet. Het gaat hierbij om een post-doc onderzoek, uitgevoerd door dr U.T. Bosma. Getracht wordt de levenslopen te reconstrueren van circa 1.500 personen uit de HSN-steekproef die kortere of langere tijd in Nederlands-Indië hebben gewoond of verblijf hebben gehad (par. 3.2.14). Tenslotte werd er gewerkt aan het project 'Gezinsvorming en Bestaansstrategieën in West-Nederland' van dr J. Kok. Dit betreft een vergelijking tussen Nederland en Taiwan. Het onderzoek richt zich in het bijzonder op de materiële voorwaarden voor de huwelijksluiting en de intergenerationele bezitsoverdracht (zie verder par. 3.2.10).

De volgende paragrafen geven per project een overzicht van de doelstellingen, de stand van zaken en de personen en instanties die bij deze samenwerking betrokken zijn. Het gaat hierbij niet alleen om de zojuist genoemde lopende projecten, maar ook om de in het verleden afgeronde projecten.

3.2.1 Migratie provincie Utrecht (MUT/ASG)

Het N.W. Posthumus Instituut stelde vanaf 1 september 1993 dr J. Kok in staat in een deel van zijn tijd onderzoek te verrichten op basis van het Utrechtse deel van het HSN-basisbestand. Het onderzoek beoogt het migratiegedrag van de Utrechtse bevolking (MUT) in de 19e en 20e eeuw in kaart te brengen. Oorspronkelijk liep het project tot 1 november 1996; vanwege het hierna te behandelen ASG-project kon dit contract verder worden uitgebreid tot 1 mei 1998. Aansluitend werd dr J. Kok aangesteld bij de onderzoeksafdeling van het IISG (tot 1 mei 1999) alwaar hij ook verder kon werken aan het Utrecht-onderzoek.

Het migratiegedrag werd in verband gebracht met aan de ene kant de patronen in de individuele levensloop en aan de andere kant de arbeidsmarkt en de veranderingen daarin. Gepoogd werd om alle veranderingen van woongemeente (vanaf 1850) van alle tussen 1812 en 1912 geboren steekproefpersonen te traceren. Deze migraties konden onderscheiden worden naar frequentie per individu, naar afstand en richting, naar type (bijvoorbeeld van dorp naar stad) en naar de mate waarin retournigratie plaatsvond.

Bekeken werd in hoeverre de patronen verschilden naar sexe, geboortecohort, geboorteregio, periode, beroep vader van de onderzochte persoon, beroep van de onderzochte persoon zelf, migratieverleden van de ouders en van de onderzochte persoon zelf.

Door middel van een door NWO ondersteund samenwerkingsproject met drie andere onderzoekers (dr A. Knotter, dr R. Paping en dr E. Vanhauhte, NWO dossiernummer N14-96) werd het onderzoek naar het migratiegedrag gerelateerd aan de 'arbeidsstrategieën van gezinnen' (ASG-project). Het ging hier om een vergelijkend onderzoek waarbij vier grote bestanden (waarvan het HSN-bestand voor de provincie Utrecht er een is) werden gebruikt (ASG-project). Dit onderzoek werd uitgevoerd in de periode tot 1 mei 1998.

In 1997 zijn de werkzaamheden voor het benodigde ASG-databestand afgerond. De opgenomen informatie betreft vooral gegevens over kinderen van de onderzochte personen (geboortedatum, vertrekgegevens en/of het eventuele overlijden). In totaal zijn nu 800 van deze gezinsreconstructies uitgevoerd voor de periode 1823-1892.

Resultaten van het onderzoek verschenen in de vorm van artikelen, o.a. de bundel Mandemakers en Boonstra (red.), *De levensloop van de Utrechtse bevolking* en de tijdschriften *History of the Family*, *An International Quarterly*, *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, *Historical Methods*, *Histoire & Mesure*. De uiteindelijke resultaten verschenen in 1999 als 'Migratie als gezinsstrategie, Midden-Nederland 1850-1940', in J. Kok, A. Knotter, R. Paping en E. Vanhauhte, *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw*. In 2002 werden de Utrechtse data opnieuw gebruikt in twee

vergelijkende artikelen van Jan Kok et al. in *Annales de Démographie Historique*. Op de 28th Social Science History Conference te Baltimore in 2003 presenteerden Jan van Bavel en Jan Kok op basis van dit materiaal het paper met de titel 'The role of religion in the Dutch marital fertility transition. Starting, spacing and stopping in the heart of the Netherlands, 1845-1945'.

3.2.2 Verminderde fecundabiliteit ten gevolge van maternale high-risk concepties (OVF)

Het Onderzoek Verminderde Fecundabiliteit (OVF) is een samenwerkingsproject met de vakgroep Medische Informatiekunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen (prof. dr G. A. Zielhuis, dr P.H. Jongbloet en dr L. Smits). Het project is gestart op 1 september 1993 en werd gefinancierd door NWO-Medische Wetenschappen (NWO registratienummer: 900-561-064).

Het onderzoek toetst aanwijzingen dat personen die geconcipieerd zijn in situaties van hormonale disbalans een grotere kans lopen op pathologie. Bij vrouwen kan zich dit uiten in een verlaagde kans op zwangerschap. Een hormonale disbalans wordt verondersteld op te treden in de eerste jaren na de menarche, in de laatste jaren voor de menopauze, in de eerste periode na een vorige zwangerschap en na een lange periode van infertiliteit. Daarnaast kan dit verschijnsel zich voordoen in bepaalde seizoenen.

De hypothese dat de vruchtbaarheid van de vrouw is verminderd, wanneer zijzelf in één van genoemde overgangssituaties is geconcipieerd, kan epidemiologisch worden benaderd door gebruik te maken van historisch-demografische gegevens uit de vorige eeuw. Op dit punt ontstaat de aansluiting op de HSN-database. Uit de vrouwelijke bevolking van Rotterdam, geboren in de periode 1873-1902, is een steekproef samengesteld van vier risico- en vier controlegroepen. Via gezinsreconstructie wordt nagegaan of de risicogroepen in vergelijking met de controlegroepen verminderde vruchtbaarheid vertonen of niet. Dit laatste wordt onderzocht aan de hand van gegevens over het aantal levend- en doodgeborenen, aantal meerlingen, geslachtsratio, geboorte-intervallen en seizoensgebondenheid van geboorten.

Het grootste deel van de risicogroepen is samengesteld door middel van een rechtstreekse steekproef uit de gezinskaarten. De personen voor de controlegroepen komen uit de HSN-basissteekproef en een oversampling daarvan voor de periode 1873-1902 (n totaal = 2100). November 1996 kwam de dataverzameling gereed en kon de OVF-database worden verstuurd naar Nijmegen. In deze database bevonden zich uiteindelijk 2591 onderzoekspersonen met bijbehorende gezinsreconstructies. Van ongeveer 1500 hiervan konden de gegevens te Rotterdam worden ingevoerd, voor 1000 moest de informatie uit een groot aantal andere -over heel Nederland verspreide- gemeenten worden betrokken. Het onderzoek werd d.d. 17 november 1998 afgesloten met de promotie van Luc Smits (L.J.M. Smits, *Preconceptional determinants of the fecundity of female offspring* (dissertatie KU Nijmegen 1998) 205 p.). Daarnaast zijn er op basis van het OVF-materiaal verschillende artikelen gepubliceerd, o.a.

in *Human Reproduction, Social Biology* en *Chronobiology International*. In 2002 verscheen het laatste voor dit onderzoek beoogde artikel in *International Journal of Epidemiology*.

3.2.3 Regionale verschillen demografisch gedrag Nederland 1900-1960 (RDN)

Het onderzoek 'Regionale verschillen demografisch gedrag Nederland 1900-1960' (RDN) is een samenwerkingsproject met de Vakgroep Geschiedenis van de KU Nijmegen. Het betrof de bouw van een databestand ten behoeve van de volgende twee projecten: a) Women, work and demographic behaviour in the Netherlands, 1900-1960 (uitvoerder dr A.A.P.O. Janssens, NWO inschrijfnummer 240-129-046) en b) Veranderingen in nuptialiteit en fertiliteit, Nederland 1900-1960 (AIO: drs M.P.G. Panhuijsen). Beide onderzoeken vonden plaats binnen het kader van het onderzoeksprogramma 'Arbeid in transformerende samenlevingen' van het N.W. Posthumus Instituut (onderzoeksleders: dr Th.L.M. Engelen en dr M. Baud). Het project startte op 1 mei 1994.

Kern van het eerste onderzoek zijn de demografische repercussies van de deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt. Arbeid, huwelijk en gezin behoren als een onlosmakelijk geheel te worden gezien in het leven van vrouwen. Onderzocht wordt in hoeverre arbeidsparticipatie van vrouwen voor en na hun huwelijk consequenties heeft voor de betekenis van huwelijk en voortplanting in het leven van vrouwen. Doel van het onderzoek is de historische ontwikkeling na te gaan van de arbeidsparticipatie van gehuwde en ongehuwde vrouwen voor de cohorten 1881-1885 en 1911-1915 voor een viertal stedelijke gebieden.

Het tweede onderzoek doet een poging de oorzaken te achterhalen van de demografische modernisering van Nederland tussen 1900 en 1960. Nederland onderscheidt zich van andere landen door een late en trage modernisering. Het onderzoek richt zich op twee belangrijke discussiepunten in de historiografie: de rol van cultureel-mentale variabelen en het verlagen van het aggregatie-niveau tot dat van individuen en echtparen. Uitgaande van het te Nijmegen ontwikkelde verklaringsmodel voor de demografische transitie wordt een kwantitatieve studie uitgevoerd binnen twee stedelijke gebieden. Het onderzoek sluit aan op het vorige doordat voor wat betreft de vrouwen van dezelfde data gebruik kan worden gemaakt.

Het databestand RDN wordt samengesteld op basis van een steekproef voor twee cohorten (1881-1885 en 1911-1915) in de geboorteregisters van Rotterdam, Enschede, Tilburg, Zaanstad. De steekproef bedraagt per geslacht voor elke combinatie in eerste instantie 400 personen, in Tilburg en Zaanstad maken alleen vrouwen deel uit van de onderzoekspopulatie. Indien deze personen op vijftienjarige leeftijd nog in de plaats wonen, worden alle gegevens uit bevolkingsregisters overgenomen. Bij migratie zonder terugkomst of bij het bereiken van de zestigjarige leeftijd wordt de observatie gestopt. Indien er minder dan 200 personen overbleven, dit gebeurde met name bij de vrouwen-cohorten, werden oversamplings uitgevoerd.

Begin april 1997 konden de geïntegreerde data-bestanden van de bevolkingsregisters aan Nijmegen worden geleverd. In 1998 en 1999 werd er verder gewerkt aan de invoer van persoonskaarten. In 1999 werd het grootste deel van deze invoer uitgeleverd, een definitieve dataset volgde in 2002. Hiervoor werd een speciaal output-programma geschreven waarin de PK's werden geïntegreerd met de releases van de bevolkingsregisters. De data van Enschede vormden de basis voor verschillende publicaties, o.a. in *Historical Social Research*.

3.2.4 Algemene Klapper Overlijdensakten Nederland (AKON)

In Zeeland wordt er gewerkt aan een index op alle overlijdensakten uit de periode 1811-1939. Naast de voor de index benodigde gegevens (naam en leeftijd van de overledene en namen van de ouders en de evt. echtgenote) worden in Zeeland ook beroepsgegevens ingevoerd. Hiervoor werd door de HSN een speciaal AKON-invoerprogramma ontwikkeld op basis van de bestaande HSN-invoermodule voor overlijdensakten.

Er wordt ingevoerd met het in september 1997 in gebruik genomen invoerprogramma (AKON versie 3.101). Nieuw aan deze versie zijn de opname van automatische zoeklijsten voor beroepstitels en gemeentenamen. Op Schouwen Duiveland is er gewerkt met een speciale variant van het programma (AKONS) waarmee de gehele akte en niet alleen de kerngegevens wordt ingevoerd.

Per 31 december 2003 waren er ongeveer 500.000 overlijdensakten verwerkt, dat is bijna negentig procent van de door te nemen 550.000 akten. Gedurende het verslagjaar werden er meer dan 100.000 akten verwerkt. De capaciteit hiervoor kwam vrij na de afronding van de index op de huwelijksakten binnen het kader van het GENLIAS-project. Aan de indexering wordt door ongeveer vijftientig vrijwilligers gewerkt. Dit werk staat onder leiding van dhr. L.M. Hollestelle (Zeeuws Archief). Naar verwachting zal in de loop van 2004 de invoer van de index op de overlijdensakten worden afgerond. De overlijdensakten zijn op de website van het Zeeuws Archief te raadplegen door middel van de ISIS-database.

3.2.5 Twentse Textiel Arbeiders (TTA)

Het project 'Twentse Textiel Arbeiders' is een proefonderzoek om te bezien of de HSN data licht kunnen werpen op de vraagstellingen die gehanteerd worden in het onderzoek naar 'living strategies' van het IISG. In dit onderzoek wordt nagegaan welke strategieën gezinnen uit de arbeidersklasse hanteren om zich staande te houden. Doel is om een aantal verschillende 'coping repertoires' van samenhangende strategieën te onderscheiden en om de plaats van organisatie in de arbeidersbeweging binnen deze repertoires te bepalen.

Het proefonderzoek werd in september-december 1996 uitgevoerd door Floris Vermeulen, die vanuit zijn studie Economische en Sociale Geschiedenis (UvA) stage liep bij HSN/IISG. Het onderzoek richtte zich op de bestaansstrategieën van Twentse Textielarbeiders rond 1920. Daartoe werden kaderleden van textielarbeidersbonden vergeleken met een controlegroep van Twentse textielarbeiders. Voor beide groepen werden gegevens uit de burgerlijke stand, kadaster en belastingkohieren ingevoerd. Bij de analyse van deze gegevens bleken interessante verschillen te bestaan tussen de kaderleden en de controlegroep. Op de 3th European Social Science History Conference (2000) presenteerden Lex Heerma van Voss en Floris Vermeulen het paper 'Living Strategies of Twente Textile Workers, ca. 1920'.

3.2.6 Geographical and Social Mobility of Female Domestic Servants in Zeeland, 1860-1920 (MFZ)

Het project 'Geographical and Social Mobility of Female Domestic Servants in the Netherlands, Zeeland 1860-1920' (MFZ) is een samenwerkingsproject met het Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology (ICS). Het betrof de opbouw van een databestand ten behoeve van het promotie-onderzoek van dr H. Bras. Het onderzoek werd begeleid door prof. dr H.B.G. Ganzeboom en prof. dr J.M.W.G. Lucassen.

Het MFZ-project omvat de reconstructie van de levenslopen van vrouwen geboren tussen 1845 en 1915 op de Zeeuwse eilanden Noord- en Zuid-Beveland, Schouwen-Duiveland, Tholen en St. Philipsland. De HSN-steekproef bevat 600 van dergelijke vrouwen, waarvan circa 450 de vijftien jaar hebben gehaald. Deze 450 vrouwen worden -voorzover mogelijk - aangevuld met één van de zusters, zodat het totaal aantal onderzoekspersonen op ca. 700 uitkomt. De genoemde eilanden omvatten ongeveer 40 procent van alle steekproefpersonen (de rest is geboren op Walcheren of in Zeeuws-Vlaanderen). Hierbij concentreert het onderzoek zich in het bijzonder op de levenslopen van dienstmeisjes in verhouding tot die van andere vrouwelijke beroepsbeoefenaren. Onderzocht wordt hoe deze levenslopen afhangen van ouderlijk milieu, migratie en status van de werkgever.

De dataverzameling betreft de migratietrajecten, de (eventuele) huwelijksakten van deze vrouwen, de situatie van het ouderlijke gezin op moment van geboorte en begin van de beroepsloopbaan en inkomenspositie van vaders, werkgevers en echtgenoten uit de kohieren van de hoofdelijke omslag en eventueel de registers van het kadaster. Een voorlopige release van de dataset vond plaats in oktober 1998 (de definitieve release in maart 1999).

Evenals bij de bouw van het HSN-basisbestand vindt dit project plaats in samenwerking met de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Zeeland (SRGZ) en het Rijksarchief Zeeland (RAZ). Ten behoeve van dit project stond er door middel van de SRGZ tot april een tweede banenpoolplaats ter beschikking.

Eerste resultaten van dit project werden door Hilde Bras gepresenteerd op verschillende congressen, o.a. op die van de Social Science History Conferences

te Chicago in 1999 en Fort Worth en in het artikel 'Domestic service, migration and the social status of woman at marriage. The case of a Dutch sea province, Zeeland 1820-1935', *Historical Social Research* 23 (1998). Het onderzoek werd op 10 juni 2002 afgerond met de promotie aan de Universiteit Utrecht van de onderzoeker (Hilde Bras, *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, ca. 1850-1950*. Aksant Amsterdam). In 2003 verscheen een tweetal publicaties van Hilde Bras op basis van MFZ-data in het tijdschrift *The history of the family* en, samen met Jan Kok in de bundel F. van Poppel et al (ed.), *The road to independence. Leaving home in western and eastern societies, 16th-20th centuries. Population, family and society* (Bern 2003). Daarnaast gaf Hilde Bras een viertal lezingen over Zeeuwse dienstboden op verschillende bijeenkomsten: voor Reunion (onderdeel van de Nederlandse Vereniging voor Genealogie), voor het N.W. Posthumus Instituut, op de 28th Social Science History Conference te Baltimore en de Seizièmes Entretiens du Centre Jacques Cartier te Lyon.

3.2.7 Duitsers in Utrecht, tijdelijke minderheidsvorming in de 19e eeuw (DUM)

Het onderzoek 'Duitsers in Utrecht, tijdelijke minderheidsvorming in de 19e eeuw' (DUM) is een door NWO gesubsidieerd onderzoek (NWO dossiernr.: 250 290 53) bij de vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Utrecht (aanvragers: prof. dr M. Prak en prof. dr J.M.W.G. Lucassen). Het project is gestart op 1 maart 1997 en werd uitgevoerd door dr M.L.J.C. Schrover.

Hoofdvraag van dit project is waarom de ene groep migranten sneller assimileert dan de andere. Achterliggende vraag is o.a. of tijdelijke minderheidsvorming als een zorgwekkend fenomeen moet worden beschouwd of slechts een normale fase in het assimilatieproces inhoudt. In het onderzoek wordt geprobeerd het verloop van het assimilatieproces te verklaren met een beheersbaar experiment waarvoor twee groepen migranten zijn gekozen, die slechts op enkele punten van elkaar verschillen.

De migranten die worden onderzocht komen allen uit Duitsland en verschillen van elkaar op slechts vier punten: religieuze achtergrond, beroepsstructuur, aard van de migratie (individueel of als groep) en mate van zelforganisatie. In principe worden tijdens dit onderzoek drie generaties gevolgd voorzover deze in de stad Utrecht aankwamen en daar bleven wonen; de eerste generatie komt aan in de periode 1820-1850.

De samenwerking met de HSN bestaat hieruit dat de HSN-basissteekproef voor de stad Utrecht voor de periode 1812-1835 als een controlegroep in het onderzoek wordt opgenomen. De immigranten worden op deze wijze steeds vergeleken met drie generaties autochtone Utrechters. Om voldoende aantallen te verkrijgen vond een oversampling plaats op de bestaande basissteekproef tot n=957. Van deze groep werden de geboorteakten en -indien men te Utrecht een huwelijk aanging- de huwelijksakten ingevoerd (aantal akten is 294). In juli 1999 werd de dataset geleverd.

Resultaten van dit onderzoek werden in 2000 zowel gepresenteerd op de European Social Science History Conference, op de Social Science History Conference te Pittsburgh als op een workshop van het N.W. Posthumus Instituut te Utrecht ('Entrepreneurs and ethnic entrepreneurs. What is the difference?'). Daarnaast was er een aantal publicaties o.a. in het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, *IMIS-Beiträge* en *Journal of Ethnic and Migration Studies*. In 2002 verscheen het 'afsluitende' boek: Marlou Schrover, *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse immigranten. Utrecht in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2002). In het verslagjaar verschenen nog drie artikelen van Marlou Schrover over Duitse migranten, tweemaal in het tijdschrift *Demos, bulletin over bevolking en samenleving* en in *Continuity and Change: 'Living together, working together: concentrations amongst German immigrants in the Netherlands in the nineteenth century.*

3.2.8 Religieuze verschillen in zuigelingen- en kindersterfte, Den Haag, 1860-1920 (RCM)

Het onderzoek 'Religion and child mortality in the Netherlands 1860-1920' (RCM) is een project van dr F.W.A. van Poppel (NIDI Den Haag) en dr J. Schellekens (Hebrew University, Jerusalem) en is o.a. gefinancierd door de Wellcome Trust te Londen.

Het project richt zich in eerste instantie op de opsporing van de oorzaken van de relatief lage sterfte van Joodse kinderen in de negentiende en vroeg twintigste eeuw en de relatief hoge sterfte van kinderen van katholieke ouders in dezelfde periode. Er wordt nagegaan of sociaal-economische en demografische kenmerken (leeftijd moeder bij de geboorte, rangnummer geboorte, sociale klasse, inkomen etc.) de verschillen in sterftes tussen de religies zowel in de periode voor het proces van sterftedaling als tijdens deze 'Transitie-periode' kunnen verklaren.

In het project is voorzien in de opbouw van een databestand met daarin ca. 3600 Haagse gezinnen uit de periode 1860-1920. Van deze gezinnen worden de huwelijksakten, de bevolkingsregisters en de overlijdensakten ingevoerd. De participatie van de HSN bestaat hierin dat een deel van het HSN-basisbestand in de database is opgenomen en dat alle gegevens standaard worden ingevoerd met de HSN-software. Eerste resultaten werden gepresenteerd op de 25th Social Science History Conference in Pittsburgh (26-29 oktober 2000) en de Quatorzièmes Entretiens du Centre Jacques Cartier te Lyon (2-5 dec. 2001). In 2002 verscheen een eerste publicatie 'Religious Differentials in Infant and Child Mortality in Holland', *Population Studies* 56 (2002) 3, 277-290. In 2003 volgde een tweede publicatie getiteld 'Religion and social mobility in nineteenth-century The Hague' in *Sociology of religion* 64 (2003) 2, 247-272. Ook werd in 2003 op basis van RCM-gegevens een paper gepresenteerd op de 28th Social Science History Conference te Baltimore door Jona Schellekens en Frans van Poppel met de titel 'Religious differentials in marital fertility in Holland, 1860-1910'.

3.2.9 Determinanten van het vestigingsproces van immigranten en hun nakomelingen in Nederland in de periode 1853-1960 (DVI)

Het onderzoek 'Determinanten van het vestigingsproces van immigranten en hun nakomelingen in Nederland in de periode 1853-1960' (DVI) is een PIONIER-project onder leiding van dr L.A.J.C. Lucassen. Het project wordt gefinancierd door NWO, de Universiteit van Amsterdam en het CGM (Centrum voor de Geschiedenis van Migranten).

Het onderzoek bestaat uit twee deelonderzoeken. In het ene onderzoek worden groepen migranten onderzocht op de wijze waarop deze zijn geïntegreerd binnen hun nieuwe samenleving. In het andere onderzoek staat de ontvangende samenleving centraal. Hierbij wordt onderzocht hoe deze immigranten door de samenleving werden opgevangen. Dit gebeurt op drie terreinen: de arbeidsmarkt, de opvang en sociale zorg en het immigratiebeleid.

Voor de HSN gaat het om het eerste deel van het onderzoek. Hierin wordt de levensloop geanalyseerd van vier groepen (im)migranten en hun nakomelingen tot in de derde generatie. Het gaat hier om vier cohorten die te Rotterdam aankwamen in de periode 1870-1880 of 1920-1930 (Italianen, Duitsers en personen afkomstig uit de Nederlandse provincies Brabant en Zeeland); voor de Italianen vindt aanvullende invoer plaats te Amsterdam. In dit onderzoek zullen op basis van deze cohorten voor drie generaties gezinsreconstructies worden uitgevoerd en huwelijksakten ingevoerd. Het is de bedoeling dat deze onderzoeken uitmonden in twee dissertaties (drs M. Chotkowski voor de Italianen, en drs G. van der Harst voor de Brabanders en Zeeuwen).

Uniek aan dit onderzoek is dat de steekproef niet plaats vindt in de geboorteakten maar in de vreemdelingen- of bevolkingsregisters. Het aantal te onderzoeken families bedraagt per onderzoekscohort ongeveer 535 (eerste en tweede generatie elk 200, de derde generatie 133). Voor de analyse van het moment van aankomst (eerste generatie) wordt een grotere steekproef getrokken (n=400).

In het voorjaar van 2002 werden de diverse releases aan de onderzoekers ter beschikking gesteld, steeds per cohort, onderzoeksgroep en generatie, zie verder appendix E.

In diverse lezingen en publicaties werden door Leo Lucassen uiteenzettingen gegeven over de opzet en voortgang van het project. Op de Tagung: Fremde in Hamburg - fremd sein in europäischen Großstädten te Hamburg 20-22 februari werden papers gepresenteerd door zowel Henk Delger als Leo Lucassen. Eind 2002 verscheen een eerste publicatie gebaseerd op de hier verzamelde data in *Annales de Demographie Historique* (C. Lesger, L. Lucassen & M. Schrover 'Is there life outside the migrant network? German immigrants in 19th century Netherlands and the need for a more balanced migration typology'). In 2003 volgde een bijdrage van Henk Delger in de bundel van A. Eder (ed.). "Wir sind auch da!". *Über das Leben von und mit Migranten in europäischen Großstädten* (Hamburg 2003). Eind 2003 verscheen ook het eindrapport van Leo Lucassen getiteld *Eindverslag van het NWO-pioniersproject 'De determinanten van het vestigingsproces van immigranten in Nederland, 1860-1960'* (UVA Amsterdam dec. 2003). Verder werd een tweetal lezingen gehouden. De eerste, 'Colleagues, friends and partners? The composition of the personal relationships of the Italian migrants in the Netherlands, 1860-1936' door Margaret Chotkovsky op het

Netherlands Institute for Advanced Study (NIAS) te Wassenaar, de tweede door Gerard van der Harst op 6 september 2003 (Genealogische Dag Zeeland) onder de titel 'De vestiging van Zeeuwse migranten in Rotterdam e.o. aan het einde van de negentiende eeuw'.

3.2.10 Gezinsvorming en Bestaansstrategieën in West-Nederland (GBW)

Het onderzoek naar 'Gezinsvorming en Bestaansstrategieën in West-Nederland' (GBW) wordt uitgevoerd door dr J. Kok. Dit post-doc onderzoek wordt gefinancierd door het NWO-fonds voor internationale samenwerkingsprojecten (dossiernummer 245-53-001). Het maakt deel uit van het project *Population and Society in Taiwan and the Netherlands*, dat in juli 1998 van start is gegaan. Dit project wordt gedragen door de Academia Sinica (Taiwan), Stanford University (USA), de Katholieke Universiteit Nijmegen en het IISG.

Centraal in het project staat de toetsing van de hypothesen van Hajnal over differentiële huwelijkspatronen in de wereld. Volgens Hajnal, die voortbouwde op Malthus, onderscheidde de bevolking van West-Europa zich in mondiaal opzicht doordat zij haar omvang in relatie tot de bestaansmiddelen wist te reguleren door middel van de toegang tot het huwelijk. In het project wordt gepoogd Hajnal's hypothesen op een nieuwe manier te onderzoeken en waar mogelijk te preciseren. Het onderzoek wordt op analoge wijze uitgevoerd in Nederland en op Taiwan. Het vergelijkend onderzoek richt zich in het bijzonder op de voorwaarden voor de huwelijkssluiting. Daarbij gaat het om de materiële basis voor de vorming van gezinnen, waarbij de intergenerationele bezitsoverdracht centraal staat.

De HSN bouwt voor dit onderzoek aan een database gebaseerd op 300 huwelijken gesloten te Akersloot in de periode 1830-1890. Alle 300 personen worden inclusief alle naar schatting 1200 nazaten gevolgd in de bevolkingsregisters, ongeacht de plaats waar men zich vestigde (binnen Nederland). Naast het bevolkingsregister worden ook alle huwelijksakten ingevoerd. Daarnaast gebruikt Kok de reeds aanwezige HSN bestanden om meer algemene vragen te kunnen beantwoorden en de representativiteit van de Akerslootse en andere hem ter beschikking staande gegevens te toetsen. Op 1 augustus 2000 is begonnen met het invoeren van de gegevens van de eerste generatie. Eind 2003 was deze invoer, evenals van de tweede generatie, nagenoeg voltooid. Resultaten van dit onderzoek werden gepresenteerd op de workshop *Positive or Preventive? Reproduction in Taiwan and The Netherlands* die plaatsvond op 15-17 december 2003 op de *Academia Sinica Taipei* in Taiwan. Daar gaf Jan Kok twee lezingen: 'Burden or opportunity? Illegitimate births in The Netherlands and Taiwan' (met Hill Gates en Sping Wang) en 'Marital fertility and birth control in rural Netherlands and Taiwan, 19th and early 20th centuries' (met Wen-shan Yang en Ying-hui Hsieh).

3.2.11 Early-life conditions, social mobility and longevity (ESM)

Het project 'Early-life conditions, social mobility and longevity' (ESM-project) betreft een internationaal project onder leiding van Prof. George Alter (Indiana University, Bloomington), dat grotendeels wordt gefinancierd door het National Institute of Ageing (Onderdeel van het National Institute of Health, Washington DC). Het Nederlandse deel wordt uitgevoerd door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) onder verantwoordelijkheid van dr F.W.A. van Poppel. De samenwerking met de HSN bestaat uit de bouw van het databestand 'Inequality and longevity from a life-course perspective: the Netherlands 1850-2000'.

Op basis van deze database zullen de lange-termijn effecten van de sociaal-economische en de familiale situatie in de kinderjaren en van de migratiegeschiedenis van het kind op de levenskansen na leeftijd 55 worden onderzocht. Aan de hand van bevolkingsregisters, persoonskaarten en burgerlijke standsgegevens wordt de levensgeschiedenis en de gezinssamenstelling gereconstrueerd van circa 7000 kinderen uit de provincies Utrecht, Zeeland en Friesland, geboren in de periode 1850-1922. Tevens wordt rekening gehouden met de context waarin het kind opgroeide door gebiedskenmerken als regionale inkomensniveaus, watervoorziening en sterfteniveau in de analyse mee te nemen. Hieronder bevinden zich naar schatting ongeveer 5.000 personen die ouder zijn geworden dan vijftien jaar.

In 2003 werd er in alle drie de provincies op relatief grote schaal gewerkt aan het verzamelen en kopiëren van de inschrijvingen van de bevolkingsregisters. Voor de provincies Zeeland en Utrecht werd ook ingevoerd. In april 2003 werd een eerste dataset opgeleverd met de gegevens van Tholen en Zeeuws-Vlaanderen. In een eerste publicatie binnen het kader van dit project deden Frans van Poppel en Kees Mandemakers een vergelijkend onderzoek naar de kindersterfte (*Bevolking en Gezin*, 'Social-economische verschillen in zuigelingen- en kindersterfte in Nederland, 1812-1912'). In 2003 hielden Frans van Poppel en Aart Liefbroer een lezing 'Family structure and socio-economic position: survival effects in later life. First results of the Historical Sample of the Netherlands' tijdens het congres *Early life conditions and longevity: reconstructing lives from cradle to grave* op de Universiteit van Genève (12-14 juni 2003).

3.2.12 Leefstrategieën geboren Rotterdammers (RAM)

Het onderzoek 'Leefstrategieën van autochtone Rotterdammers arbeiders' (RAM-project) wordt uitgevoerd door drs M. van der Woude en omvat twee generaties Rotterdammers uit de periode 1850-1980. Het betreft een door de Winstverdelingscommissie SNS Reaal gefinancierd promotie-project. De data worden deels gefinancierd door NWO (dossiernummer 370-52-004). De promotor is prof dr A. F. Heerma van Voss.

Doel van het onderzoek is een overzicht te verkrijgen van de strategieën die Nederlandse arbeiders gebruikt hebben om zich in het leven staande te houden, of zelfs vooruit te komen. In de geschiedschrijving van de arbeidersklasse is onevenredig veel aandacht uitgegaan naar één mogelijke strategie, aansluiting bij de arbeidersbeweging. In werkelijkheid kenden gezinnen uit de arbeidersklasse een veelheid van strategieën: scholing, een goed huwelijk, het starten van een

eigen bedrijf, het promotie maken als werknemer, het hebben van nevenbronnen van inkomen, het kopen van een eigen huis.

Het onderzoek sluit aan bij het PIONIER-project van dr L. Lucassen waarbij de levenslopen van niet-autochtone Rotterdammers worden geanalyseerd (zie par. 3.2.9). In 2001 werd het onderzoek opgezet en concentreerde het werk zich op de invoer van de eerste generatie. Deze valt in de praktijk samen met het HSN-basiscohort 1843-1862. Gedurende 2002 werd een begin gemaakt met de invoer van de 2e generatie. Tevens werd besloten in plaats van het eerder beoogde onderzoek naar de 3e generatie, niet één maar twee personen uit de 2e generatie in het onderzoek op te nemen. Eind 2003 was het werk aan de eerste generatie nagenoeg voltooid.

3.2.13 Verhuisgedrag van bedeeden te Amsterdam (VBA)

Het onderzoek ‘Verhuisgedrag van bedeeden te Amsterdam (VBA) wordt uitgevoerd door J. Kok, K. Mandemakers en H. Wals (IISG). Het VBA-bestand bestaat uit een samenvoeging en uitbreiding van drie reeds bestaande databestanden. Het eerste omvat de ouderlijke gezinnen van HSN-onderzoekspersonen geboren tussen 1903 en 1922. Het tweede is een bestand met Amsterdamse losse- en havenarbeiders, beschikbaar gesteld door A. Knotter en het derde is een bestand met bedeede bouwvakkers afkomstig uit het dissertatieonderzoek van H. Wals.

Na invoer van de Gezinskaarten is het mogelijk voor een groot aantal gezinnen (n=ca. 1100) de verhuisbewegingen binnen Amsterdam te koppelen aan factoren als het beroep en de leeftijd van het hoofd, de stadswijk, de periode, de gezinssamenstelling. Uiteindelijk doel is na te gaan in hoeverre binnenstedelijke verhuizingen het resultaat zijn van de realisatie van woonwensen, d.w.z. men realiseert een eigen woning, een grotere woning, een betere buurt etcetera, of dat met name de zeer frequente verhuizingen van arbeidersgezinnen een vorm van budgetbeheersing waren. In hoeverre was het verhuisgedrag een constante aanpassing aan werkgelegenheid, prijsniveau, aanbiedingen van verhuurders etcetera, waarbij getracht werd de goedkoopste woning te vinden? Het materiaal maakt het mogelijk deze hypothese te toetsen voor Amsterdam in de periode 1890-1940. Aan het begin van 2002 kwam de data-verzameling gereed voor analyse. Presentaties van de resultaten vonden plaats op de vierde European Social Science History Conference te Den Haag en de 27th Social Science History Conference in St. Louis. In het verslagjaar verscheen het artikel van J. Kok, K. Mandemakers & H. Wals, “’Toen scharrelde ze met haar hele zoodje naar een derde-achterkamer’”. Verhuizen als bestaansstrategie, Amsterdam 1890-1940’ in het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 29, 333-360.

3.2.14 Europese Migratie naar Nederlands-Indië (MNI)

Onder de titel ‘Europese migratie van en naar Nederlands-Indië’ worden de HSN-onderzoekspersonen gevolgd tot in Nederlands-Indië. Het gaat hier om een postdoc-onderzoek dat o.a. wordt gefinancierd door NWO (dossiernummer 355-

53-004). Het onderzoek wordt uitgevoerd door dr U.T. Bosma en begeleid door prof dr J.M.W.G. Lucassen.

Doel van dit project is de kwantitatieve en kwalitatieve reconstructie van de ontwikkeling van het migratie-circuit tussen kolonie en metropool. Het onderzoek richt zich op het Nederlandse circuit van migranten, alsmede hun ouders en nakomelingen, en in het bijzonder op het karakter en de samenstelling van dit circuit. Aan de hand van secundaire literatuur wordt deze reconstructie in het bredere kader van koloniale en migratiegeschiedenis gezet, waarmee wordt beoogd een bijdrage te leveren aan de theorievorming over migratiegeschiedenis.

Het data-design is gebaseerd op de bestaande HSN-steekproef omvattende ca. 77.000 personen geboren in de periode 1812-1922. Van het gehele steekproefbestand wordt getracht na te gaan of en zo ja, hoe lang, waar en in welke lokaliteiten ze in Nederlands-Indië/Indonesië zijn geweest. Hiertoe worden diverse bronnen zoals de registers op alle uitgezonden militairen, stamboeken van ambtenaren, scheepslijsten etc, onderzocht op HSN-steekproefpersonen. Naar verwachting zullen er ongeveer 1.500 personen op deze wijze kunnen worden geselecteerd. Van deze personen zal voorzover mogelijk de levensloop worden gereconstrueerd. Het bestaande HSN-databestand dient als controle-groep. In 2002 werden de PK's van HSN-onderzoekspersonen gescreend op 'Indische adressen'. Het archiefonderzoek voor dit project is overigens pas aangevangen in 2003. Dit bestond uit de bouw van een database met in de periode 1815-1870 naar Indië geëmigreerde Nederlanders. Over de productie van een gezamenlijke index op de registers van uitgezonden militairen werd overleg gevoerd met het Nationaal Archief, het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) en de Indische Genealogische Vereniging.

4 Software

De software van de HSN bestaat uit zes software-clusters die nauw op elkaar aansluiten. De eerste vier clusters, STEEKPROEF, INVOER, CONTROLE en BEHEER&MAIL zijn vooral gericht op het invoeren, administreren en controleren van de data. HSNBAS omvat de uiteindelijke database en de cluster RELEASE is bedoeld om te komen tot automatische data-verstrekkingen en -beschrijvingen.

Met het cluster STEEKPROEF worden de onderzoekspersonen getrokken en wordt bijgehouden op welke basis welke onderzoekspersoon in het HSN-databestand is opgenomen.

De INVOER-modules vormen het belangrijkste software-cluster dat tot op heden binnen de HSN werd ontwikkeld. Met de in het voorjaar van 1996 ontwikkelde versie HSN 3.32 kunnen geboorteakten, overlijdensakten, huwelijksakten, persoonsgezinskaarten en bevolkingsregisters (inclusief gezinskaarten) worden

ingevoerd. Dit programma werd sindsdien voortdurend bijgesteld en bekeken op interne consistentie. Steeds weer plaatsen lokale afwijkingen in de burgerlijke stand en het bevolkingsregister de onderzoekers en daarmee het programma voor verrassingen, verrassingen die aanpassingen van programma en documentatie nodig maken. In november 2000 kwam de 'PL-invoermodule' tot stand waarmee persoonslijsten op een *automatische* en geïntegreerde wijze aan de database worden toegevoegd. Op basis van een aan het Centraal Bureau voor Genealogie aangeleverd databestand wordt aldaar een dataset gecreëerd met alle personen die zijn overleden tussen 1 oktober 1994 en het moment van aanlevering. Het aangeleverde PL-databestand wordt vervolgens bij de HSN omgezet in het formaat van de persoonskaart en aan de HSN-database toegevoegd.

Sinds 2002 wordt er gewerkt met versie 3.49. De bij het invoerprogramma behorende handleiding beslaat inmiddels meer dan 150 pagina's. In deze handleiding zijn op systematische wijze de verschillende procedures en afspraken met betrekking tot het invoeren vastgelegd.

In de loop van 2002 kwam er een geheel nieuwe versie van de module voor het bevolkingsregister gereed. Deze voor het Windows-platform in Delphi geprogrammeerde versie, HSN 4.01, werd gebouwd door het Nederlands-Roemeense software-bedrijf Nethrom. Naar aanleiding van de ervaringen en wensen van gebruikers werd in 2003 een bijgestelde versie, HSN 4.02 in gebruik genomen. Met deze update werd ook een aantal *bugs* uit het programma verwijderd.

Met het cluster CONTROLE werd in 1996 een begin gemaakt door middel van het ontwikkelen van modules voor de controle en bewerken van de invoer van de bevolkingsregisters. In dit onderdeel worden de verschillende inschrijvingen in de registers van huishoudens gecombineerd of juist gesplitst tot verschillende huishoudens (splitsing bij vertrek of overlijden van het hoofd, combinatie bij verschillende inschrijvingen van hetzelfde huishouden). In verband met het MFZ-onderzoek werd het programma in 1998 geschikt gemaakt voor het geïntegreerd verwerken van de bevolkingsregisters uit de periode 1850-1862 en werden er aanzienlijk verbeterde procedures geïntroduceerd voor het schatten van ontbrekende data, het linken van identieke personen en het opsporen van fouten in de invoer en/of in de uitkomsten van het programma. In februari 1999 waren alle testprocedures voor deze nieuwe versie doorlopen. De bouw van de releases voor het DVI-project betekende ook in dit verslagjaar een zware gebruikerstest voor het programma. In 2002 werd het programma in verband met het DVI-project verder uitgebreid met een module om de gegevens van de personen uit de verschillende generaties aan elkaar te linken. In november 2003 presenteerde

Kees Mandemakers het paper 'HSN expertise-software for population registers and data-handling' tijdens de IMAG-workshop 'Longitudinal and cross-sectional historical data: intersections and opportunities' in Montreal.

In september 1999 werd het controle-programma voor de geboorteakten in bedrijf genomen. Dit programma controleert de ingevoerde akten op plausibiliteit (bv. is er een naam ingevoerd die -voorzover bekend- ook echt bestond in het 19e-eeuwse Nederland?) en logische consistentie en integriteit.

Het cluster BEHEER&MAIL dient voor de stroomlijning van de informatieverwerking op het kantoor van de HSN. Voor dit cluster bestonden verschillende (tijdelijke) programma's om data te printen, lijsten te maken en aanvragen voor aanvullende informatie te genereren. In 2003 werd een nieuw geïntegreerd programma in gebruik genomen. In dit programma wordt per onderzoekspersoon aangegeven hoe ver het staat met het verzamelen en invoeren van de gegevens van de HSN-onderzoekspersonen. Een belangrijke component van dit programma is de automatische verwerking van de MAIL (aanvragen voor informatie ter controle of ter aanvulling van de bestaande gegevens).

De uiteindelijke archivering van de HSN-database moet plaats vinden binnen het cluster HSNBAS. Dit cluster bevindt zich in de ontwerpfasen. Hetzelfde geldt voor de cluster RELEASE. De in appendix E genoemde releases zijn semi-automatisch samengesteld en gecontroleerd. De hiervoor gemaakte programma's kunnen als het begin van dit cluster beschouwd worden.

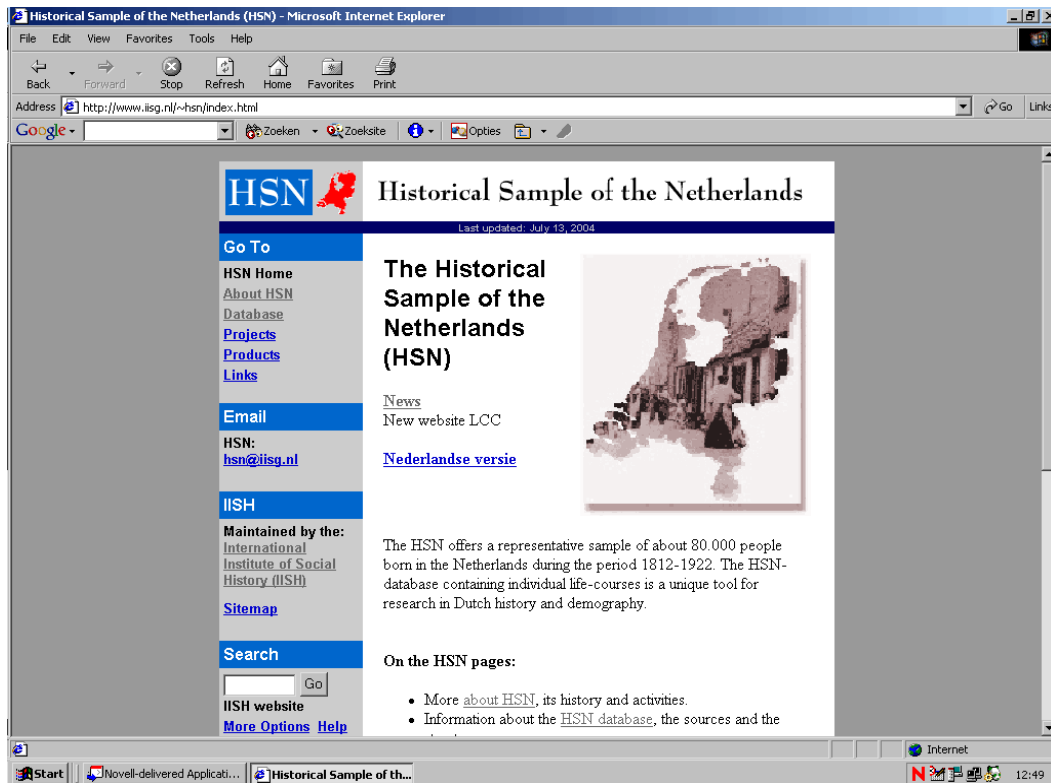
5 Promotieactiviteiten

Naast het werk dat in direct verband staat met de database werden er activiteiten ontwikkeld, om de bekendheid van de database in binnen- en buitenland te vergroten. De eigen website (<http://www.iisg.nl/~hsn>) is een van de middelen daartoe. Daarnaast werd er een groot aantal lezingen gehouden waarin de HSN direct en indirect werd gepresenteerd. In totaal werden er 24 lezingen gehouden en papers gegeven in binnen- en buitenland (zie appendix D voor een overzicht van alle 'HSN-lezingen').

Op de *XVth International Conference of the Association for History and Computing* in Tromsø (Noorwegen), 6-9 augustus 2003, organiseerden Kees Mandemakers en Lisa Dillon een sessie onder de titel 'Best practices with large databases on historical populations'. Marco van Leeuwen droeg hieraan bij onder de titel "Invited comments on the paper 'Best practices with large databases on historical populations'". Op dezelfde conferentie presenteerden Kees Mandemakers en Peter Doorn het project 'Life courses in context. A collaboratory based on Dutch population registers and censuses in the 19th and 20th century'. Marco van Leeuwen organiseerde een ronde tafel onder de titel 'HISCO and the History of Work Information System'.

Homepage van de Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN).

Op de 28th *Social Science History Conference* te Baltimore (USA), 13-16 november 2003 was de HSN met vier papers vertegenwoordigd: Hilde Bras, 'The institution of service, youth and social change'; Kees Mandemakers, Marco van

Leeuwen & Ineke Maas, 'Familial influence on partner choice: the Netherlands 1830-1940'; Jan van Bavel & Jan Kok, 'The Role of Religion in the Dutch Marital Fertility Transition. Starting, Spacing and Stopping in the heart of the Netherlands, 1845-1945'; Jona Schellekens and Frans van Poppel, 'Religious differentials in marital fertility in Holland, 1860-1910'.

Naast deze gezamenlijke presentaties waren er onder andere papers van Jan Kok (Institute of Ethnology of Academia Sinica in Taipei, Taiwan), Frans van Poppel (Workshop Genetics, Genealogies and Family Databases in Umea, Zweden) en Kees Mandemakers op het Nationaal Archief in Den Haag en te Leuven met het paper 'The Historical Sample of the Netherlands (HSN) and other Dutch databases as new instruments for the historical study of intermediary structures'. In een tweetal artikelen van Kees Mandemakers in het *Archievenblad* (deel 106, 2003) en het *NEHA-bulletin* (deel 17, 2003) werd uitgebreid stilgestaan bij de HSN.

6 Personeel

De HSN staat onder leiding van dr C.A. Mandemakers. Het werk in de archieven wordt gedaan onder leiding van drs J. Bording, dr S. van der Velden en drs M. Koopstra. Het werk op kantoor wordt gecoördineerd door drs E. Walhout. Het beheer over de database is in handen van drs J. Bruggeman. De coördinatie met de stuurgroep en de onderzoeksafdeling van het IISG wordt verzorgd door prof. dr A.F. Heerma van Voss.

Voor het werk in de archieven en op het kantoor staan er in totaal negentien gesubsidieerde arbeidsplaatsen ter beschikking (zes ID- en dertien WIW-plaatsen). Hiervan zijn er tien gesitueerd op het IISG en negen extern. Hiervan bestaat er één in samenwerking met het Zeeuws Archief, één met het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, twee met het Gelders Archief, drie met Tresoar (archief Friesland) en twee met het Historisch Centrum Overijssel.

Vanwege de start van het LCC-project verdubbelde de omvang van het personeelsbestand. Nieuw in dienst kwamen dit jaar A. van As, C. Bakker, H. Berende, M. ten Berge, B. Brouns, J. van Dijl, H. Geerts, M. Groot, P. de Gruyter, L. van der Heijden, R. van Hemmen, W. Hofman, M. Koopstra, M. Koster, S. Lamboo, S. de Leur, A. Niehof, F. Nijstad, S. Oostmeyer, R. Schaap, H. Snelderwaard, M. Stroo, M. Stuifzand, P. Tammes, R. Visser en E. Walhout.

De HSN telde aan het eind van het jaar direct en in samenwerking met andere instellingen een personeelsbezetting van eenenveertig personen.

Gedurende het verslagjaar vertrokken er acht personen bij de HSN. In totaal werkten er in 2003 negenenveertig personen bij de HSN.

De invulling was als volgt:

G. Aalbers-Bruggeman	0,4 fte	jan.	-	dec.
A. van As	0,3 fte	mrt.	-	dec.
C. Bakker	0,6 fte	sept.	-	dec.
L. van Belzen	1,0 fte	jan.	-	dec.
drs H. Berende	0,8 fte	mrt.	-	dec.
drs M. ten Berge	0,4 fte	mrt.	-	dec.
drs J. Bording	1,0 fte	jan.	-	dec.
C. Bos	0,3 fte	jan.	-	dec.
drs B. Brouns	0,6 fte	sept.	-	dec.
drs J. Bruggeman	0,8 fte	jan.	-	dec.
J. Burghout	1,0 fte	jan.	-	dec.
J. van Daalen	1,0 fte	jan.	-	dec.
B. van Dantzig	0,8 fte	jan.	-	dec.
J. van Dijl	0,8 fte	mrt.	-	dec.
drs H. Geerts	0,5 fte	mrt.	-	dec.
M. Groot	0,6 fte	mrt.	-	mei

B. Grutterink	1,0 fte	jan.	-	dec.
P. de Gruyter	0,6 fte	sept.	-	dec.
prof dr A.F. Heerma van Voss	0,1 fte	jan.	-	dec.
drs J. van Hees	1,0 fte	jan.	-	dec.
drs L. van der Heijden	0,6 fte	mrt.	-	dec.
drs R. van Hemmen	0,5 fte	mrt.	-	dec.
W. Hofman	0,5 fte	mei	-	dec.
M. Klokke van Steenwijk	1,0 fte	jan.	-	dec.
drs M. Koopstra	0,8 fte	mei	-	dec.
L. Kossen	0,8 fte	jan.	-	okt.
drs M. Koster	0,4 fte	sept.	-	dec.
S. Lamboo	0,8 fte	okt.	-	dec.
S. de Leur	0,8 fte	sept.	-	dec.
dr C.A. Mandemakers	0,5 fte	jan.	-	dec.
drs B. Mouwes	0,8 fte	jan.	-	dec.
drs M. Muis	0,8 fte	jan.	-	mei
A. Niehof	0,5 fte	sept.	-	dec.
drs F. Nijstad	0,6 fte	mrt.	-	dec.
S. Oostmeyer	0,8 fte	mrt.	-	juni
H. Pruis	0,8 fte	jan.	-	aug.
K. Roorda	0,8 fte	jan.	-	dec.
R. Schaap	0,8 fte	mei	-	dec.
H. Snelderwaard	0,8 fte	mrt.	-	dec.
drs Ch. Stijnen	1,0 fte	jan.	-	mrt.
M. Stroo	0,6 fte	juli	-	dec.
M. Stuifzand	0,8 fte	juli	-	dec.
dr P. Tammes	0,8 fte	mrt.	-	dec.
drs J. Velde	1,0 fte	jan.	-	juni
dr S. van der Velden	0,8 fte	jan.	-	dec
R. Visser	0,8 fte	juli	-	dec.
drs E. Walhout	0,8 fte	feb.	-	dec.
drs R. Wasser	1,0 fte	jan.	-	dec.
F. Zaagsma	0,8 fte	jan.	-	dec.

7 Bestuur HSN

Prof. dr H.B.G. Ganzeboom werd herbenoemd voor een periode van vijf jaar. Het bestuur bestaat uit de volgende personen (tussen haken het jaar van aftreden):

Prof. dr H.B.G. Ganzeboom, Universiteit Utrecht, voorzitter (2008)

Prof. dr H. Knippenberg, Universiteit van Amsterdam,
vice-voorzitter/penningmeester (2005)
Dr F.W.A. van Poppel, NIDI, secretaris (2007)

Dr K. Kok, IISG, lid (2006)
Dr M.H.D. van Leeuwen, IISG, lid (2005)
Prof. dr J.M.W.G. Lucassen, IISG, VU Amsterdam, lid (2004)
Dr I. Maas, Universiteit Utrecht, lid (2005)

Ambtelijk secretaris: dr C.A. Mandemakers

Het bestuur vergaderde op 29 januari, 21 mei en 14 oktober 2003. Het belangrijkste agendapunt was de voortgang van de verschillende projecten. Daarnaast werd aandacht besteed aan de lange-termijnstrategie van de HSN.

8 Stuurgroep HSN

De stuurgroep van de HSN is de besluitvormende instantie betreffende de uitvoering van de werkzaamheden van de HSN. De stuurgroep is ingesteld in verband met de inpassing van de HSN binnen de structuur van het IISG en de uitvoering van de werkzaamheden in verband met de NWO-investeringsubsidies.

De stuurgroep bestaat uit de leden van het bestuur van de HSN (zie par. 7) en namens het IISG dr H. Wals, adj. directeur IISG. Secretaris van de stuurgroep is prof. dr A.F. Heerma van Voss, adjunct hoofd van de onderzoeksafdeling van het IISG waar de HSN onderdeel van uitmaakt. De stuurgroep wordt geadviseerd door dr C. A. Mandemakers, hoofd van de HSN. De stuurgroep vergaderde op 29 januari, 21 mei en 14 oktober 2003.

9 Wetenschappelijke Raad van Advies

De *Wetenschappelijke Raad van Advies* heeft als taak 'gevraagd en ongevraagd advies te verlenen' aan het stichtingsbestuur. Voorzitter is prof. dr J. Dronkers. Gedurende 2003 waren er diverse informele contacten. Naar aanleiding van haar emeritaat trad Prof. dr M. du Bois-Reymond, RU Leiden uit de Raad (jan. 2003).

Op 17 januari 2003 vond er een bijeenkomst plaats van de Raad op het IISG. Tijdens deze bijeenkomst werd de toekomst van de HSN nader uiteengezet en besproken. Hierbij stond het nieuwe project 'Life courses in context' centraal. Tevens werd de Raad meer betrokken bij het onderzoek dat op basis van de HSN-database kan worden uitgevoerd. Sprekers waren onder andere Jan Lucassen en Harry Ganzeboom.

De Raad bestaat uit de volgende personen:

Drs R.J.P. Dekker, hoofd Wetenschappelijk Statistisch Agentschap, NWO
Dr P.K. Doorn, hoofd afdeling geschiedenis, NIWI

Prof. dr J. Dronkers, European University Florence
Prof. dr M.G.J. Duijvendak, RU Groningen
Prof. dr H. van Dijk, EU Rotterdam
Prof. dr H.F.J.M. van den Eerenbeemt, em. hoogleraar KU Brabant
Prof. dr W.Th.M. Frijhoff, VU Amsterdam
Prof. dr J. Goudsblom, em. hoogleraar Universiteit van Amsterdam
Prof. dr J. Gierveld, VU Amsterdam
Prof. dr F.C.J. Ketelaar, Universiteit van Amsterdam
Prof. dr P.Th. van de Laar, EU Rotterdam
Dr A.J. Lever, directeur Centraal Bureau voor Genealogie (CBG)
Prof. dr C.H. Mulder, Universiteit van Amsterdam
Prof. dr J. Plantenga, RU Groningen
Prof. dr F. N. Stokman, RU Groningen
Prof. dr W.C. Ultee, KU Nijmegen
Prof. dr A. van der Woude, em. hoogleraar LU Wageningen
Prof. dr H.H. van der Wusten, em. hoogleraar Universiteit van Amsterdam
Prof. dr J.L. van Zanden, Universiteit Utrecht

APPENDIX A. Privacy reglement HSN.

Reglement ter regeling van de bescherming van gegevens in eigendom van de Stichting Historische Steekproef Nederlandse Bevolking, zoals vastgesteld op haar bestuursvergadering van 25 september 2002.

Het reglement is aangemeld bij het College Bescherming Persoonsgegevens en aldaar geregistreerd onder nummer M1117501.

De Stichting Historische Steekproef Nederlandse Bevolking (hierna HSN) is gevestigd te Utrecht (Stichtingenregister Kamer van Koophandel, dossiernummer: S 183871).

De verplichting tot dit reglement is bepaald onder artikel 5 van de Statuten van de HSN en onder de Wet Bescherming Persoonsgegevens (Wet van 3 juli 2000 Staatsblad 302, artikel 27). Van de uitzondering op deze verplichting voor wetenschappelijke data-bestanden met een archiefbestemming (KB van 7 mei 2001, Staatsblad 250, art. 29) wordt geen gebruik gemaakt.

Het bestuur van de Historische Steekproef Nederlandse bevolking heeft het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (hierna IISG) te Amsterdam gemachtigd de gegevens -in overeenstemming met de hierna opgenomen artikelen- te beheren en toegankelijk te maken voor wetenschappelijk onderzoek.

Het reglement is onderverdeeld in drie hoofdstukken

- A Doel en aard van de gegevensverzameling
- B Beheer van de gegevensverzameling
- C Ter beschikkingstelling van de gegevensverzameling

A Doel en aard van de gegevensverzameling

1. Doel van de stichting is a) het verzamelen en beheren van gegevens over een steekproef uit de Nederlandse bevolking en b) het bevorderen van het gebruik van deze gegevens voor wetenschappelijke doeleinden.
2. Onder gegevens van de Stichting HSN worden alle gegevens verstaan die binnen de doelstelling van deze stichting en onder verantwoordelijkheid van de Stichting worden verzameld. Dit zijn 'gegevens over een steekproef uit de Nederlandse bevolking, zoals die gevonden kunnen worden in de akten van de burgerlijke stand, het bevolkingsregister en overig historisch bronnenmateriaal', statuten HSN, artikel 2, lid a.
3. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen openbare gegevens en niet- openbare gegevens.
4. Openbare gegevens zijn alle gegevens die niet vallen onder de bepalingen van de Wet Bescherming Persoonsgegevens en zonder enige beperking van welke aard dan ook in openbare archiefbewaarplassen [zoals bedoeld in artikel 1, lid f van de Archiefwet 1995, Stbl. 276] kunnen worden geraadpleegd.
5. Niet-openbare gegevens zijn alle gegevens die niet vallen onder de genoemde in artikel 4 van dit reglement en die zijn verzameld binnen de doelstellingen van de stichting (zie art. 1 en 2). Het verzamelen en beheer van deze gegevens gebeurt in overeenstemming met artikel 9, lid 3, artikel 23, lid 2 en artikel 44, lid 1 van de Wet Bescherming Persoonsgegevens.

B Beheer van de gegevensverzameling

6. Het IISG is verantwoordelijk voor de verzamelde en bewerkte gegevens. Die verantwoordelijkheid behelst de dagelijkse zorg voor en het beheer van de gegevensverzameling en gegevensbewerking. Het IISG leeft de wettelijke regels en de voorschriften uit dit privacyreglement ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer nauwkeurig na.

7. Het hoofd van de HSN heeft de bevoegdheid namens het IISG overeenkomsten met archieven of andere instellingen af te sluiten waarin voor de verkrijging van de gegevens, zoals bedoeld in artikel 5 en 6, nadere voorwaarden worden gesteld betreffende het beheer en de ter beschikkingstelling van de gegevens.
8. Het elektronische bestand is alleen toegankelijk voor het hoofd ICT van het IISG, het hoofd van de HSN, de database-administrator(s) en database-programmeur(s) van de HSN of een door het hoofd van de HSN voor een specifieke taak aan te wijzen persoon. Het systeem is verdeeld in drie gedeelten met verschillende toegangsrechten:
 - a) Het invoergedeelte, dat is daar waar het ingevoerde materiaal wordt samengebracht, het administratieve beheer over de gegevens wordt gevoerd en controles op het materiaal plaats vinden. Dit gedeelte is naast de al genoemde functionarissen ook toegankelijk voor de archiefcoördinatoren van de HSN, dat zijn de personen die verantwoordelijk zijn voor de goede afhandeling van het in te voeren materiaal.
 - b) Het centrale gedeelte waarin de gegevens van de verschillende bronnen met elkaar worden vergeleken, geïntegreerd, gestandaardiseerd en waar nodig geanonimiseerd.
 - c) Het gedeelte met de voor onderzoek gereed gemaakte datasets. Dit gedeelte van de database kan door het hoofd van de HSN ook worden opengesteld voor inpanidige onderzoekers.
9. Het papieren archief wordt achter gesloten deuren bewaard en is uitsluitend toegankelijk op HSN-identificatienummer. De werkruimtes waarin deze archieven zijn geplaatst, bevinden zich in het niet-publieke gedeelte van het gebouw en zijn uitsluitend toegankelijk door middel van een deurcode. Het papieren archief is -na invoer van het materiaal- uitsluitend bestemd voor controle- en beheersdoeleinden en toegankelijk voor het hoofd van de HSN, de archiefcoördinatoren en voor het beheer van dit archief door het hoofd HSN aangewezen personen.
10. De server met de harde schijf waarop de elektronische gegevens van de HSN worden geparkeerd bevindt zich in een afgesloten ruimte in het niet-publieke gedeelte van het gebouw, uitsluitend toegankelijk op deurcode.
11. Back-ups van het elektronische bestand worden bewaard in de kluis van het IISG en een door het hoofd van de HSN nader te bepalen plaats buiten het gebouw van het IISG. Deze plaats voldoet minimaal aan dezelfde voorwaarden betreffende de bescherming van de privacy.

C Ter beschikkingstelling van de gegevens

12. De gegevens zijn alleen toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek, zoals bedoeld in artikel 2, lid b van de statuten van de HSN. Onderzoekers die hiervan gebruik maken zullen een daartoe dwingende verklaring moeten ondertekenen. Pas na ondertekening is het hoofd HSN gemachtigd de desbetreffende gegevens vrij te geven.
13. Niet-openbare gegevens zoals omschreven in artikel 6 worden alleen ter beschikking gesteld in geanonimiseerde vorm. Voor gebruikers van een dataset die niet-openbare gegevens omvat, bevat de in artikel 12 genoemde verklaring een bepaling dat ze de anonimiteit van deze gegevens zullen respecteren.
14. Tegen een weigering van het hoofd HSN om bepaalde gegevens uit de HSN-database voor onderzoek of onderzoekers ter beschikking te stellen is beroep mogelijk bij de stichting HSN.
15. De Wet Bescherming Persoonsgegevens geeft in de artikelen 35 en 36 bepalingen betreffende het inlichten van eventuele belanghebbenden over de geregistreerde gegevens en de mogelijkheid voor verbetering van persoonlijke gegevens. In de geciteerde artikelen wordt van die verplichting in een aantal gevallen vrijstelling verleend, onder meer voor historisch onderzoek. De HSN maakt gebruik van die vrijstelling.
16. Verzoeken van belanghebbenden om informatieverstrekking zullen door het hoofd van de HSN worden behandeld. Het hoofd HSN toetst het verzoek aan dit reglement en de wetgeving. Tegen een weigering van het hoofd HSN om belanghebbenden inzage te geven in HSN-gegevens is beroep mogelijk bij de stichting HSN.

APPENDIX B. Overzicht publicaties in relatie met de HSN

1989

1. K. Mandemakers, 'Historische steekproef Nederlandse bevolking (HSN): opzet, doelstellingen en internationale context', *Cahier VGI* 3 (1989), 95-107.

1992

2. K. Mandemakers, 'Historische Steekproef Nederlandse bevolking', *Onderzoek. Vakbulletin van de Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers* (1992), nr. 11, 7-9.
3. K. Mandemakers, 'HSN. Historische Steekproef Nederlandse bevolking', in: W.J. Scholl (red.), *Syllabus zesde landelijke genealogische computerdag 7 november 1992*, (Bilthoven 1993), 42-48.

1993

4. J. Kok, 'Historische Steekproef Nederlandse bevolking', *NEHA Bulletin* 7 (1993) 156-157.
5. K. Mandemakers, 'Basic elements of a scheme for a successful classification of occupational titles in an interdisciplinary, historical and international perspective', in: K. Schürer, H. Diederiks, (ed.), *The use of occupations in historical analysis*, (St. Katharinen Scripta Mercatura Verlag 1993), 41-48. Halbgraue Reihe zur historischen Fachinformatik, Band A19.
6. K. Mandemakers, *Eindverslag HSN-proefproject provincie Utrecht* (IISG Amsterdam 1993), 154 p.

1994

7. K. Mandemakers, 'Historical sample of the population of the Netherlands (HSN). Backgrounds, objectives and international context', in: H. J. Marker en K. Pagh (ed.), *Yesterday. Proceedings from the 6th international conference Association of History and Computing Odense 1991* (Odense University Press 1994), 174-181.

1995

8. K. Mandemakers, 'Familienamen en de HSN', in: A. J. Lever (red.), *Namen in historische bronnen. Verslag van de workshop gehouden op 7 april 1995 bij het Centraal Bureau voor Genealogie* (CBG 's-Gravenhage 1995), 20-24.
9. K. Mandemakers, 'New Approach to the Study of Migration in the Netherlands during the 19th and 20th Century. First Results of the Historical Sample of the Netherlands', in: G. Jaritz, I. H. Kropac and P. Teibenbacher (eds), *The Art of Communication. Proceedings of the eight International Conference of the Association of History and Computing, Graz, Austria, August 24 - 27 1993* (Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt 1995), 64-73.
10. K. Mandemakers & O. Boonstra (red.) *De levensloop van de Utrechtse bevolking in de 19e eeuw* (Van Gorcum Assen 1995), 186 p., hierin de volgende artikelen:
 - a O. Boonstra & K. Mandemakers, 'Inleiding', 1-6
 - b H. Knippenberg, 'Het hart van Nederland. De provincie Utrecht in de periode 1800-1940', 7-36
 - c F. van Poppel, 'Overleven in Utrecht. Levensduur en sociale ongelijkheid in negentiende-eeuwse geboortegeneraties', 37-67
 - d O. Boonstra, 'Het einde van het analfabetisme', 68-85

- e M. Kalmijn, 'Bruid, bruidegom en bruiloft. Sociale en economische achtergronden van het huwelijkspatroon', 86-102
- f M. van Leeuwen & I. Maas, 'Sociale mobiliteit in de steden en op het platteland', 103-127
- g J. Kok, 'Komen en gaan. Migratiepatronen in de provincie Utrecht', 128-156
- h K. Mandemakers, 'De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking', 157-162
- i K. Mandemakers, 'Het HSN databestand van de provincie Utrecht', 163-175
11. J. Kok, 'Burgerlijke Stand en computer. Buitenechtelijk geboorten in de negentiende eeuw in Noord-Holland en Utrecht', in: K.W.J.M. Bossaers e.a. (red.), *Geschiedenis en bestanden* (Enkhuizen 1995) 79-89.
12. J. Kok, E. Kruse & F. van Poppel, "'Uitbestede of doodgehongerd". De sterfte onder buitenechtelijke geboren kinderen in Den Haag in de negentiende eeuw' *Jaarboek die Haghe* (1995), 82-107.
13. F. van Poppel, J. Kok & E. Kruse, "'La cause principale des différences c'est le crime": Essai d'explication de la surmortalité des enfants illégitimes à la Haye au milieu du xixe siècle', *Annales de Démographie historique* (1995), 241-275.
14. M. H. D. van Leeuwen & I. Maas, 'Groeierende openheid van de Nederlandse samenleving: een nieuw fenomeen of een lange trend? Intergenerationele huwelijks- en carrièremobiliteit in de provincie Utrecht, 1850-1940' *Mens en Maatschappij* (1995), 321-333.
- 1997
15. F. van Poppel, J. Kok & E. Kruse, 'Mortality among illegitimate children in Mid-Nineteenth-Century The Hague', in: C.A. Corsini and P.P. Viazzo (eds), *The decline of infant and child mortality. The European Experience: 1750-1990* (The Hague: Martinus Nijhoff Publishers 1997), 193-211.
16. M. H. D. van Leeuwen & I. Maas, 'Social mobility in a Dutch province, Utrecht 1850-1940', *Journal of social history* 30 (1997), 619-644.
17. K. Mandemakers, 'Historische Steekproef Nederlandse bevolking', *Archievenblad* 100, nr. 9 (1997), 10-13.
18. J. Kok, 'Youth labour migration and its family setting, the Netherlands 1850-1930', *The History of the Family. An International Quarterly*, 2 (1997), no. 4, 507-526.
19. F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Differential infant and child mortality in the Netherlands 1812-1912: First results of the historical sample of the population of the Netherlands', in: A. Bideau, B. Desjardins & H. Pérez-Brignoli, *Infant and child mortality in the past* (Clarendon Press Oxford 1997), 276-300.
20. A. Janssens, 'Mujeres y trabajo en la economía doméstica de los Países Bajos, 1880-1960: El caso de Enschede', *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XV (1997), no. 2, 55-78.
21. J. Kok, 'Estrategias familiares en el abandono del hogar y la migración juvenil. Los Países Bajos 1850-1940', *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XV (1997), no. 2, 79-111.
22. I. Maas, 'Coding 19th century occupations into ISCO68. The example of the Netherlands', in: M. H. D. van Leeuwen, I. Maas & A. Miles, *Creating a historical international standard coding of occupations (HISCO)* (Max Planck Institute Berlin 1998), 13-30.

1998

- 23 H. Delger & J. Kok, 'Bridegrooms and biases: a critical look at the study of intergenerational mobility on the basis of marriage certificates', *Historical Methods*, 31 (1998) no. 3, 113-121
- 24 K. Mandemakers, O. Hoogerhuis & A. de Klerk (ed.), *Over Zeeuwse mensen. Demografische en sociale ontwikkelingen in Zeeland in de negentiende en begin twintigste eeuw*. Themanummer *Zeeland* 7 (1998), nr. 3. Inleidingen HSN-congres Middelburg, 20 maart 1998, 64 p., hierin de volgende artikelen:
- a K. Mandemakers, O. Hoogerhuis & A. de Klerk, 'Over Zeeuwse mensen', 83
 - b K. Mandemakers, 'De Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN): hoe en wat', 84-90
 - c H. Bras, "'Wat of een dienstmeid eem zwerveling is"; geografische en sociale mobiliteit van dienstboden in Zeeland (1890-1930)', 91-103
 - d D. Gerritzen, 'Voornamen in Zeeland', 104-115
 - e F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Sterven in Zeeland', 116-130.
 - f J. Kok, "'Vrijt daar je zijt"; huwelijk en partnerkeuze in Zeeland tussen 1830 en 1950', 131-143
- 25 A. Janssens, 'Class, work and religion in the female life course -the case of a Dutch textile town: Enschede, 1880-1940', *Historical Social Research* 23 (1998), nr. 1/2, 254-274.
- 26 I. Maas & M. H. D. van Leeuwen, 'HISCO coding principles. Status quo after having coded the 500 most-frequent male occupations in historical datasets from Belgium, Canada, England, France, the Netherlands and Sweden', in: M. H. D. van Leeuwen, I. Maas & A. Miles, *Historical international standard coding of occupations: status quo after coding 500 frequent male occupations* (Max Planck Institute Berlin 1998), 5-24.
- 27 I. Maas, 'Coding Dutch occupations into ISCO68. The most frequent male occupations in the HSN-Utrecht dataset', in: M. H. D. van Leeuwen, I. Maas & A. Miles, *Historical international standard coding of occupations: status quo after coding 500 frequent male occupations* (Max Planck Institute Berlin 1998), 95-117.
- 28 J. Kok & H. Delger, 'Success or selection? The effect of migration on occupational mobility in a Dutch province, 1840-1950', *Histoire & Mesure* 13 (1998) nr. 3/4, 289-322.
- 29 L. J. M. Smits, *Preconceptional determinants of the fecundity of female offspring* (dissertatie KU Nijmegen 1998), 205 p.
- 30 K. Mandemakers & J. Kok, *HSN. Historical Sample of the Netherlands. Data Set Release Utrecht UT.03* (Amsterdam IISG Publishers 1998), 54 p.
- 31 H. Bras, 'Domestic service, migration and the social status of woman at marriage. The case of a Dutch sea province, Zeeland 1820-1935', *Historical Social Research* 23 (1998), nr. 85, 3-19.
- 32 L. J. Smits, G. A. Zielhuis, P. H. Jongbloet and H. Straatman, 'Seasonal variation in human fecundability', *Human Reproduction* 13 (1998), 3520-3524.
- 1999
- 32 L. Lucassen, 'Migranten in de archieven', *De Bovenkamer. Magazine van het Algemeen Rijksarchief* (1999), nr. 1, 13-16.
- 33 J. Kok, 'Migratie als gezinsstrategie in midden-Nederland, 1850-1940', in: J. Kok, A. Knotter, R. Paping & E. Vanhaute, *Levensloop en levenslot. Arbeidsstrategieën van gezinnen in de negentiende en twintigste eeuw* (Groningen/Wageningen Nederlands Agronomisch Instituut 1999), 89-156.
- 34 J. Kok, 'Evaluatie: het onderzoek naar gezinsstrategieën,' in: *Ibidem*, 231-240.

35. L. Lucassen, 'Een kwestie van een lange adem. De determinanten van het vestigingsproces van immigranten in de Nederlandse samenleving, 1860-1960' *Facta* (1999), dec., 18-21.

2000

36. L. J. Smits, P. H. Jongbloet & G.A. Zielhuis, 'Fecundity of daughters born after short, intermediate, or long birth intervals. An analysis of family reconstitutions from the Netherlands, late 19th and early 20th century' *Social Biology* 47 (2000), 18-33.
37. M. Schrover, 'German communities in nineteenth-century Utrecht: Factors influencing the settlement process' *IMIS-Beitrage* 14 (2000), 45-74.
38. K. Mandemakers, 'The Netherlands. Historical Sample of the Netherlands', in: P. Kelly Hall, R. McCaa & G. Thorvaldsen (ed.), *Handbook of International Historical Microdata for Population Research* (Minnesota Population Center Minneapolis 2000), 149-177.
39. J. Kok, 'Transities en trajecten. De levensloopbenadering in de sociale geschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 26 (2000), 3, 309-329.
40. M. Schrover, 'Potverkopers, vijlenkappers, winkeliers en stukadoors. Nichevorming onder Duitse migranten in de negentiende-eeuwse stad Utrecht', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 26 (2000), 4, 281-305.

2001

41. M. Schrover, 'Immigrant business and niche formation in a historical perspective. The Netherlands in the nineteenth century', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27 (2001), 295-311.
42. L. Lucassen, 'Het einde van een migratieregime: buitenlanders in Holland gedurende de negentiende eeuw', *Holland. Regionaal Historisch Tijdschrift* (2001), 3, 190-214.
43. M. Schrover, 'Maria en Rocco. Gemengde huwelijken en integratie in de negentiende eeuw.' *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 21 (2001) 81-100.
44. K. Mandemakers, 'The historical sample of the Netherlands (HSN)', *Historical Social Research* 26 (2001), 4, 179-190.
45. M. Schrover, 'Women and long distance trade migration in the nineteenth-century Netherlands' in, Pamela Sharpe (red.), *Women, gender and labour migration* (Londen 2001), 85-107.
46. L. J. Smits, P. H. Jongbloet, G. A. Zielhuis. 'Season of birth and reproductive performance. An analysis of family reconstitutions of 800 women born in the Netherlands at the end of the 19th century', *Chronobiology International* 18 (2001), 3, 525-539.
47. J. Frieswijk, L. Jansma, K. Mandemakers & B. Oosterhaven (red.), *Oer Fryske minsken / Over Friese mensen*. Themanummer *It Baeken* 63 (2001), nr. 3/4. Inleidingen HSN-congres Leeuwarden, 23 februari 2001, 96 p.'s, hierin de volgende artikelen:
- a J. Frieswijk, L. Jansma, K. Mandemakers & B. Oosterhaven, 'Over Friese mensen', 137-138
 - b K. Mandemakers, 'Introductie op de Historische Steekproef Nederland', 139-145
 - c F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Sterven in Friesland: Levensduur en sociale ongelijkheid in Friesland in de negentiende en vroeg-twintigste eeuw', 146-163
 - d I. Maas & M. H. D. van Leeuwen, 'Huwelijksmobiliteit in Friesland tussen 1850 en 1929', 164-178.

44

- e D. Gerritzen, 'Voornamen in Friesland. Over Friese namen, patroniemen en meernamigheid', 179-189.

2002

- 48 L. J. Smits, G. A. Zielhuis, P. H. Jongbloet & F. W.A. Van Poppel, 'Mother's age and daughter's fecundity. An epidemiological analysis of late 19th to early 20th century family reconstitution', *International Journal of Epidemiology* 30 (2002), 31, 349-358.
- 49 F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Vaders op leeftijd', *Demos. Bulletin over bevolking en samenleving* 18 (2002), febr., 13-16.
- 50 M. H. D. van Leeuwen, I. Maas & A. Miles, *HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations* (Leuven University Press Leuven 2002), 441 p.
- 51 H. Bras, *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, ca. 1850-1950* (Aksant Amsterdam 2002), 262 p. Dissertatie Universiteit Utrecht.
- 52 L. Heerma van Voss, *Why is there no socialism in The Netherlands? De Nederlandse arbeidersklasse in de twintigste eeuw.* (Aksant Amsterdam 2002), 27 p. Inaugurale rede Universiteit Utrecht.
- 53 M. Schrover, *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse immigranten in Utrecht in de negentiende eeuw* (Aksant Amsterdam 2002), 416 p.
- 54 J. Kok, 'The challenge of strategy: A comment', *International Review of Social History* 47 (2002), 465-485.
- 55 J. Kok, J. W. Adams & A. Kasakoff, 'Migration over the life course in XIXth century Netherlands and the American North. A comparative analysis based on genealogies and population registers', *Annales de Démographie Historique* (2002) 2, 5-27.
- 56 C. Lesger, L. Lucassen & M. Schrover, 'Is there life outside the migrant network? German immigrants in 19th century Netherlands and the need for a more balanced migration typology', *Annales de Démographie Historique* (2002) 2, 29-50.
- 57 J. Kok, L. Lucassen, A. B. Kasakoff & R. M. Schwartz, 'Autour du livre de C. Pooley et J. Turnbull. Migration and mobility in Britain since the XVIIIth century', *Annales de Démographie Historique* (2000) 2, 101-123.
- 58 J. Kok, J., J.W. Adams, T. Ericsson and L.P. Moch, 'Autour du livre de Paul-André Rosental. Les sentiers invisibles: espaces, familles et migrations dans la France du XIXe siècle', *Annales de Démographie Historique* (2002) 2, 129-144.
- 59 F. van Poppel, J. Schellekens & A. C. Liefbroer, 'Religious differentials in infant and child mortality in Holland', *Population Studies* 56 (2002) 3, 277-290.
- 60 M. Schrover, 'Registratie van vreemdelingen in het bevolkingsregister (1850-1920)', in: M. Schrover (red.), *Bronnen betreffende de registratie van vreemdelingen in de negentiende en twintigste eeuw*, (Den Haag 2002), 93-111.
61. K. Mandemakers, 'De Historische steekproef Nederlandse bevolking (HSN) en haarprojecten te Rotterdam', in: S. Boef-van der Meulen & W.J.H.M. van de Laar e.a. (red.), *Migranten en passanten. Voorbeelden uit een eeuwenlange geschiedenis*, (Rotterdam 2002), 93-105.
- 62 F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Het geluk van borstvoeding. Regionale en sociaal-economische verschillen in kindersterfte, 1812-1912', *Index* 9 (2002), 10, 28-31.
- 63 F. van Poppel & K. Mandemakers, 'Social-economische verschillen in zuigelingen- en

kindersterfte in Nederland, 1812-1912', *Bevolking en Gezin* 31 (2002), 2, 5-40.

2003

- 64a Th. Engelen & J. Kok, 'Permanent celibacy and late marriage in the Netherlands, 1890-1960', *Population-E* 58 (2003), 1, 67-96.
- b Th. Engelen & J. Kok, 'Célibat définitif et mariage tardif aux Pays-Bas, 1890-1960', *Population-F* 58 (2003), 1, 69-102.
- 65 H. Bras, 'Maids to the city: migration patterns of female domestic servants from the province of Zeeland, The Netherlands (1850-1950)', *The History of the Family* 8 (2003), 217-246.
- 66 K. Mandemakers, 'Historische Steekproef Nederlandse bevolking. Een database van negentiende- en twintigste eeuwse levensgeschiedenissen', *Archievenblad* 106 (2003), 18-21.
- 67 M. Schrover, 'De winkel van Sinkel. Duitse migranten in de 19e eeuw', *Demos, bulletin over bevolking en samenleving* 19 (2003), febr., 17-20.
- 68 M. Schrover, 'Wat is een Duitscher voor een vrouw? Gemengde huwelijken in de 19e eeuw', *Demos, bulletin over bevolking en samenleving* 19 (2003), aug., 58-59.
- 69 H. Delger, 'Chancen in Rotterdam. Eine Untersuchung der sozialen Mobilität zweier deutscher Migrantengruppen (1870-1879 und 1920-1929)', in: Angelika Eder (ed.), "Wir sind auch da!". Über das Leben von und mit Migranten in europäischen Großstädten (Hamburg 2003), 47-72.
- 70 H. Bras & J. Kok, "'Naturally, Every Child Was Supposed to Work". Determinants of the Leaving Home Process in The Netherlands, 1850-1940', in: F. Van Poppel, M. Oris and J. Lee (ed.), *The Road to Independence. Leaving Home in Western and Eastern Societies, 16th-20th Centuries. Population, family and society* (Bern 2003), 403-450.
- 71 J. Kok, K. Mandemakers & H. Wals, "'Toen scharrelde ze met haar hele zoodje naar een derde-achterkamer". Verhuizen als bestaansstrategie, Amsterdam 1890-1940', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 29 (2003), 333-360.
- 72 F. van Poppel, A. C. Liefbroer & J. Schellekens, 'Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague', *Sociology of religion: a quarterly review*, vol. 64 (2003), 2, 247-272.
- 73 K. Mandemakers, 'Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN)', *NEHA-bulletin* 17 (2003), 2, 22-30.
- 74 M. Schrover, 'Living together, working together: concentrations amongst german immigrants in the Netherlands in the nineteenth century', *Continuity and Change* 18 (2003), 2, 263-285.
- 75 L. Lucassen (ed.), *Eindverslag van het NWO-pioniersproject 'De determinanten van het vestigingsproces van immigranten in Nederland, 1860-1960'* (UVA Amsterdam dec. 2003), 41 p.
- 76 J. Kok, "'Liever dood dan getrouwd". Verbroken verkeringen en verboden verhoudingen in Drenthe, 1909-1940', *Ex tempore. Verleden Tijdschrift* 22 (2003), 173-182.

APPENDIX C. Overzicht lezingen, symposia en andere promotionele activiteiten

1991

46

- 1 *Congres van de Association for History and Computing (AHC) te Odense in Denemarken (sept.). Op dit congres gaf Kees Mandemakers een lezing waarin hij de unieke opzet en doelstellingen van de databank voor een internationaal gezelschap uiteenzette.*
- 1992
- 2/3 *Historisch-demografisch congres te Montréal (5th Colloquim, Congres du Centre de Jacques Cartier, okt.). Kees Mandemakers gaf daar een lezing waarin hij de HSN voor een internationaal publiek introduceerde en waarin door middel van een door F.W.A. van Poppel gemaakte eerste analyse enige resultaten werden bekend gemaakt. Een lezing met dezelfde inhoud werd door F.W.A. van Poppel gegeven op 18 november 1992 te Oxford voor de *Wellcome Unit for the History of Medicine*.*
- 4 *Symposium 'Letteren en informatica in de jaren '90' te Driebergen (14 mei). Op dit symposium was de HSN aanwezig met een posterpresentatie.*
- 5 *Jaarlijkse congres van de Nederlandse Vereniging voor Genealogie te Delft (7 november). Lezing door Kees Mandemakers over opzet en achtergronden van de HSN.*
- 6 *Interview met Kees Mandemakers op Radio 5 over de steekproef bij het door TELEAC gemaakte historisch-cultureel magazine FAROS (12 november).*
- 1993
- 7 *Workshop 'Occupations and the computers in historical analysis', Maison des Sciences de l'Homme, Paris (7 mei). Kees Mandemakers gaf daar een lezing over het classificeren van historische beroepstitels.*
- 8 *Congres van de Association of History and Computing in Graz (28 aug.). Kees Mandemakers hield een lezing over de doelstellingen en eerste resultaten van het proefproject Utrecht.*
- 1994
- 9 *Nederlandse Genealogische vereniging afd. Zeeland te Kapelle (29 januari) Jan Kok gaf een lezing voor de over het AKON-project en over de HSN in het algemeen.*
- 10
/16 *HSN-symposium De levensloop van de Nederlandse bevolking, 1810-1920. Eerste resultaten van de Historische Steekproef Nederlandse Bevolking in de provincie Utrecht, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam (10 juni). Door middel van diverse lezingen werden de data en methoden van de HSN voor een breder publiek uiteengezet. Voor een overzicht van de gehouden lezingen zie verder de uitgegeven bundel (nr. 10 in appendix C).*
- 17/
18 *Negende Congres van de Association for History and Computing te Nijmegen (30 aug. - 2 sept.). De HSN was vertegenwoordigd met een stand. Naast het geven van informatie, was het doel van deze stand ook het demonstreren van het HSN-invoerprogramma. Tevens hield Kees Mandemakers een lezing waarin hij uiteenzette hoe de database van de HSN is opgebouwd en welke basisprincipes er worden gehanteerd bij de bouw van de invoermodules.*
- 19
/20 *American Social Science History Association conferentie in Atlanta (13-16 okt.). Jan Kok hield een presentatie met als titel "'A criminal and all too often miserable existence'. The life course of illegitimately born children, the Netherlands 19th and 20th century', (voorbereid met F. van Poppel en E. Kruse). Dit paper werd tevens door F. van Poppel gepresenteerd op het *Second Innocenti Seminar on the decline of infant mortality*, 3-8 december 1994 in Florence.*

- 21 *Symposium Geschiedenis en Bestanden* te Enkhuizen (10 december). Jan Kok gaf een lezing op het Westfriese streekarchief met als titel 'De computer en de bronnen van de burgerlijke stand'.
- 1995
- 22 *Internationale workshop 'Beroepen en beroepenclassificatie'* (RU Leiden, 14 en 15 februari). Kees Mandemakers nam deel met het paper 'Basic elements of a scheme for a successful classification of occupational titles in an interdisciplinary, historical and international perspective'.
- 23 *Workshop Namen in historische bronnen* te Den Haag van het Centraal Bureau voor Genealogie (7 april). Kees Mandemakers nam deel met de lezing 'Familienamen en de HSN'. Er was een vervolgbijeenkomst op 15 september te Utrecht.
- 24/
25 *HISMA (Historical International Social Mobility Analysis) Conference* te Birmingham (21 en 22 april). Kees Mandemakers nam hier deel met het paper 'Basic elements of a scheme for a successful classification of occupational titles. Part II: the construction of social groups'. Op hetzelfde congres te Birmingham werd door Marco van Leeuwen en Ineke Maas een lezing gegeven over de resultaten van hun onderzoek op basis van het HSN-databestand van Utrechtse huwelijksakten.
- 1996
- 26/
27 *First European Social History Conference* te Noordwijkerhout (april). Op dit congres werden lezingen verzorgd door dr J. Kok en drs H. Delger met de titel 'How safely can marriage registers be used to study intergenerational mobility?' en dr M. H. D. van Leeuwen en I. Maas die HSN-beroepstitels analyseerden binnen het kader van een HISCO-panel (Historical International Standard Classification of Occupations').
- 28 *Social Science History Conference* te New Orleans (okt.). Dr J. Kok verzorgde een lezing met de titel 'Youth migration and its family context, the Netherlands, 1860-1930'.
- 29 *Stuudiemiddag van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland te Maastricht* (12 november). Dr C.A. Mandemakers sprak over 'De HSN en de burgerlijke stand'.
- 1997
- 30 *Third workshop on family economies and strategies* te Barcelona (3-5 maart). Dr J. Kok verzorgde een lezing onder de titel 'Family strategies behind leaving home and youth migration, The Netherlands 1850-1940'.
- 31 Op *De 44e Genealogische dag van de Nederlandse Genealogische Vereniging* te Zierikzee (24 mei) sprak Kees Mandemakers sprak over 'De HSN in Zeeland'.
- 32 Interview met Jan Kok en Ferry Groothedde, *Leeuwarder Courant*, 15 juli.
- 33
/34 Op de zomerconferentie van de International Sociological Association (Laval University, Quebec City, 14-15 aug.) was de HSN met twee papers vertegenwoordigd: Hilde Bras met het paper 'Migration, Domestic service and Marriage in Nineteenth century Zeeland' (Session: Historical mobility en Harry Ganzeboom met 'Long term trends in occupational status mobility in the Netherlands in the 19th and 20th century (Committee on social stratification).
- 35/
36 Op het *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis* gaf Jan Kok twee lezingen: 'Jeugdmigratie als gezinsstrategie' november) en 'Private and collective strategies' (25 november
- 48

- en 28 november).
- 37 Bij de afdeling Economische geschiedenis van de Universiteit van Lund (11 december) kwam de HSN ook aan de orde in een lezing van Jan Kok onder de titel 'A critical look at the study of intergenerational mobility on the basis of marriage certificates'.
- 1998
- 38
- /41 Op de *Second European Social Science History Conference*, Amsterdam (maart). 1998 was de HSN op verschillende sessies vertegenwoordigd. Marco van Leeuwen was voorzitter van het rondetafelgesprek over de Historical International Standard Coding of Occupations (HISCO) en nam met een vergelijkend paper deel in een sessie over sociale mobiliteit, 'Intergenerational mobility in Canada, the Netherlands and the UK' (in samenwerking met I. Maas, A. Miles en M. de Sève). Jan Kok en Henk Delger verzorgden een paper binnen het demografisch netwerk onder de titel 'Success or selection? The effect of migration on occupational mobility in a Dutch province, 1840-1950'. En Hilde Bras gaf een lezing onder de titel 'The Effect of Social background, Domestic Service and Migration on Female Marriage Chances in Zeeland the Netherlands (ca. 1830-1930)'.
- 42
- /46 Onder de titel *Over Zeeuwse mensen* werd te Middelburg (20 maart) door de HSN in samenwerking met de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Zeeland een symposium georganiseerd waar door verschillende wetenschappers de resultaten van hun onderzoek en het belang van de database naar voren werd gebracht. Voor de gehouden lezingen zie verder de uitgegeven bundel (nr. 23 in appendix C).
- 47
- /48 Interviews naar aanleiding van het HSN-congres Zeeland: Kees Mandemakers, *Provinciale Zeeuwse Courant* (21 maart) en Hilde Bras, *regionale tv Zeeland* (20 maart).
- 49 Op een seminar van het N.W. Posthumus Instituut (Utrecht 23 april) gaf Jan Kok een lezing onder de titel 'Gezinsstrategieën rond migratie en arbeid in de provincie Utrecht in de 19e en 20e eeuw'.
- 50/
- 51 Op de *Social Science History Conference te Chicago* (19-22 nov.) was de HSN met twee papers vertegenwoordigd. Hilde Bras hield een lezing binnen het family/demography netwerk getiteld 'Determinants of age at leaving home in the Dutch delta: Zeeland 1840-1920' en Kees Mandemakers binnen hetzelfde netwerk over een samen met Jan Kok geschreven paper, 'Marriage fields in The Netherlands. The geography of spouse selection in two provinces, 1840-1940'.
- 1999
- 52/
- 55 Onder voorzitterschap van prof. dr A. van der Woude werd op 22 januari een studiemiddag van de Nederlandse Vereniging voor Demografie gewijd aan 'De Historische Steekproef Nederlandse bevolking als bron van demografische kennis'. Op deze middag werden de volgende vier lezingen gehouden:
- Kees Mandemakers 'Doelstellingen, achtergronden en ontwikkeling van de HSN'
 - Luc Smits, 'Pre-conceptionele determinanten van de vruchtbaarheid van het vrouwelijk nageslacht. Een onderzoek over drie generaties'
 - Jan Kok, 'Migratiepatronen van Utrechters in de 19e en 20e eeuw'
 - Frans van Poppel, 'Kindersterfte in de negentiende eeuw. Een vergelijking tussen Utrecht en Zeeland'
- 56 Voor de Katholieke Vrouwen Organisatie West-Zeeuws-Vlaanderen werd door Hilde Bras een lezing gehouden, getiteld 'Zeeuwse dienstbodes in de negentiende eeuw' (Schoondijke, 9 februari).

- 57 Op 23 maart gaf Frans van Poppel een lezing voor de demography group van het Centre for Advanced study at the Norwegian Academy of Science and Letters te Sørneset, Noorwegen, getiteld 'Religion and child mortality in the Netherlands, 1860-1910'.
- 58/
60 Bij verscheidene gelegenheden werd door Leo Lucassen de opzet en structuur van het DVI-project uiteengezet, o.a. in lezingen op de universiteiten van Osnabrück (20 mei), Michigan-Flint (9 nov.) en Michigan East Lansing (10 nov.).
- 61 Onder de titel 'Between Family and the City: Parental Dependency and Urban Acculturation in Ego Documents of Female Domestic servants, 1860-1940' gaf Hilde Bras een lezing op het congres 'Mirrors of the Self: First-Person Narratives and Nineteenth-Century Social and Cultural History', Universiteit Leiden (28-29 mei).
- 62 Op de ESF-workshop 'The leavers and stayers in the household in Eurasian societies' (Den Haag, NIDI, 20 juni) gaven Hilde Bras en Jan Kok een lezing onder de titel "'Naturally, every child was supposed to work": Family determinants of the leaving home process in The Netherlands, 1850-1940'.
- 63 Voor de Nederlandse Genealogische Vereniging te Utrecht hield Jan Kok op 16 oktober een lezing onder de titel 'Buitenechtelijke geboorten en de Historische Steekproef Nederlandse bevolking'.
- 64 De lezing "'Naturally, every child was supposed to work": Family determinants of the leaving home process in The Netherlands, 1850-1940' werd door Hilde Bras en Jan Kok ook gegeven op de *24e Social Science History Conference te Fort Worth* (11-14 nov.).
- 65 Leo Lucassen participeerde op de *Social Science History Association (SSHA), Fort Worth* (11-14 nov.) met de lezing 'Bringing structure back in. Economic and political determinants of immigration in four Dutch cities (1920-1940)'.
- 66 Binnen het kader van de jubileumlezingen van het Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis werd door Jan Kok ingegaan op de theoretische achtergrond van de levensloop-benadering: 'Transities en trajecten. De levensloop benadering in de sociale geschiedenis' (IISG, 21 december).
- 2000
- 67 Op 9 februari hield Kees Mandemakers een lezing met als titel 'De HSN en de levensloop van de Utrechtse bevolking in de 19e eeuw' voor de Nederlandse Genealogische Vereniging, afdeling Utrecht.
- 68 Op 10 april hield Marlou Schrover op een workshop van het N.W. Posthumus Instituut te Utrecht, een lezing onder de titel 'Entrepreneurs and ethnic entrepreneurs. What is the difference? German entrepreneurs in the Netherlands in the nineteenth century'.
- 69/
70 Op de 3th European Social Science History Conference, Amsterdam, 12-15 April 2000 werd door Kees Mandemakers een sessie georganiseerd rond het thema Grote demografische databases. Centraal stond de vraag 'Working Class: Uniform in background and behaviour?' Op deze sessie was ook de HSN met twee papers vertegenwoordigd: L. Heerma van Voss & F. Vermeulen, 'Living Strategies of Twente Textile Workers, ca. 1920' en F. van Poppel, 'Differential mortality of labour and non labour class (expectancy of life as indicator of living standards)'.
- 71 Marco van Leeuwen organiseerde op de 3th European Social Science History Conference, Amsterdam een 'Roundtable' rond 'The HISCO-manual' (Historical International Standard Coding of Occupations). De Nederlandse beroepstitels zijn afkomstig uit de HSN-database.
- 72/
74 Binnen het migratie-netwerk van de 3th European Social Science History Conference werden drie
- 50

- papers gepresenteerd afkomstig van het PIONIER-project van Leo Lucassen:
- Margaret Chotkowski, 'Italian migrants in the Netherlands in the 19th century: migration and settlement of the chimneysweepers and plaster figure makers';
 - Gerard van der Harst, 'Heading for Rotterdam. Heading for Randstad Holland. Migration patterns and socio-economic backgrounds of labour migrants from the Dutch provinces Zeeland and North-Brabant, 1870-1880';
 - Kasja Weenink, '(Dis-)continuity and differences in migration patterns of German newcomers to Rotterdam 1870-1880 and 1920-1930'.
- 75 Op dezelfde conferentie hield Marlou Schrover een lezing onder de titel 'German women in the Netherlands 1850-1912: marital behaviour and acculturation'.
- 76 Frans van Poppel en Kees Mandemakers participeerden met 'Social Class Differentials in Infant and Child Mortality in Urban and Rural Areas: Three Dutch Regions, 1812-1912' in de 25th Social Science History Conference, Pittsburgh (26-29 oktober).
- 77 Leo Lucassen was lid van het panel 'Rewriting the migration history of Western Europe in the 20th century', 25th Social Science History Conference, Pittsburgh (26-29 oktober).
- 78/
79 Jan Kok leverde een commentaar m.b.v. HSN materiaal op zowel de panelsessie rond C. Pooley and J. Turnbull, *Migration and mobility in Britain since the 18th century* (London 1998), als op de panelsessie rond P.-A. Rosental, *Les sentiers invisibles. Espace, familles et migrations dans la France du 19e siècle* (Paris: EHESS 1999), 25th Social Science Association Conference, Pittsburgh (26-29 oktober).
- 80 Frans van Poppel en Jona Schellekens presenteerden op de 25th SSHC, Pittsburgh (26-29 oktober) het paper 'Religion and Infant and Child Mortality in the Netherlands: 1860-1920'.
- 81 Marlou Schrover presenteerde op deze 25th SSHC, Pittsburgh (26-29 oktober) het paper 'Migration and mixed marriages? Crossing a sexual border. German female migrants in the Netherlands in the second half of the nineteenth century'.
- 82/
83 Op de conferentie *Global Labour History in the Twenty-First Century. A Conference Celebrating the 65th Anniversary of the International Institute of Social History (23-25 november, IISG)* werd door Marco van Leeuwen een lezing gegeven over historische beroepstitels: 'A website on the History of Work' en gaf Kees Mandemakers een uiteenzetting over de HSN waarbij hij speciaal inging op het belang van grote databases voor de geschiedenis van de arbeid.
- 2001
- 84 Lezing van Hilde Bras, 'Maids to the City. Rural-Urban Migration of Female Domestic Servants in the Netherlands, 1850-1950'. CLARA Workshop on 'Domestic Service and Mobility: Labour, Livelihoods and Lifestyles', Amsterdam, IISG, 5-7 februari 2001.
- 85/
88 Onder de titel *Over Friese mensen* werd te Leeuwarden (23 februari) door de HSN in samenwerking met het Rijksarchief Friesland en de Fryske Akademy een symposium georganiseerd waar door verschillende wetenschappers de resultaten van hun onderzoek en het belang van de database naar voren werd gebracht. Er werden o.a lezingen gehouden door Kees Mandemakers ('De HSN in Friesland'), Frans van Poppel ('Kindersterfte'), Doreen Gerritzen ('Friese voornamen') en Ineke Maas & Marco van Leeuwen ('Huwelijksmobiliteit in Friesland'). De lezingen zullen worden gebundeld in een speciale uitgave van *It Baeken*.
- 89
/91 Diverse interviews naar aanleiding van het HSN-congres Friesland (23 febr.): Kees Mandemakers, *Leeuwarder Courant* en *Radio Fryslân* en Frans van Poppel, tv-interview met *Omroep Friesland*.

- 92 Op de IASSIST/IFDO-conferentie '2001 A Data Odyssee', 16 mei te Amsterdam, presenteerde Kees Mandemakers een paper over de HSN.
- 93/
103 Onder de titel *HSN Workshop on Large Databases: Results and Best Practices* organiseerde de HSN een workshop (17-18 mei IISG Amsterdam) met als doel a) het gebruik van de HSN-database te vergroten met name voor comparatief onderzoek en b) de toekomst van dit soort grote databases te bediscussiëren. De workshop werd gesubsidieerd door NWO, gebiedsbestuur Geesteswetenschappen. De workshop bestond uit de volgende sessies:
- Analfabetisme (Onno Boonstra, 'Illiteracy decline in the Netherlands, 1775-1900, David Vincent, 'Dutch literacy in European perspective', commentaar: Kees Mandemakers);
 - Kindersterfte (Michael Haines, 'Inequality and infant and childhood mortality in the United States in the twentieth century', Frans van Poppel en Kees Mandemakers, 'Social class differentials in infant and child mortality in urban and rural areas: three Dutch regions, 1812-1912', commentaar: Theo Engelen);
 - Sociale mobiliteit en huwelijk (Marco van Leeuwen, Ineke Maas, Andy Miles, Jean-Pierre Pélissier, 'Endogamy in a comparative perspective: England, France and the Netherlands', commentaar: Harry Ganzeboom).
 - Migratie en de familie (Jan Kok, Alice Kasakoff, John Adams, 'Family migration during the child-bearing period in 19th century Holland and the American North: A comparative analysis based on genealogies and population registers, commentaar: Jan Lucassen);
 - Familiebanden en sociale mobiliteit (Harry Ganzeboom, 'Long term trends in occupational status mobility in the Netherlands in the 19th and 20th century: Evidence from marriage records and sibling data', Cameron Campbell, 'Social mobility from a kinship perspective: rural Liaoning, 1789-1909, commentaar: Andy Miles);
 - Migratie en bestemming (Leo Lucassen en Clé Lesger, "'Fragmented chains". Changing patterns in German migration to the Netherlands, 1850-1900', Leslie Page Moch, 'Migration in France, sources, problems and methods, 1850-1920', commentaar: Jan Kok);
 - Large databases (Kees Mandemakers, 'Best practices with large databases on historical populations', commentaar: Lisa Dillon).
- 104 Interview over de HSN met Kees Mandemakers, *Volkskrant*, wetenschapsbijlage, 19 mei.
- 105 Op 1 juni hield Jan Kok op het SISWO een lezing onder de titel 'Levenslooptanalyse en de Historische Steekproef Nederlandse bevolking'.
- 106 Interview over de HSN met Kees Mandemakers, programma *OVT* (VPRO, radio 1), 2 juni.
- 107 Voor de werkgroep Migratiegeschiedenis werd te Leiden door Jan Kok op 1 juli de lezing 'Toepassing van de Historische Steekproef Nederlandse bevolking en de Historische databank Nederlandse gemeenten in onderzoek naar migratie' gegeven.
- 108/
110 Op de *Conference on Marriage Patterns in Taiwan and the Netherlands*, 20-24 aug. te Boxmeer werden drie 'HSN-papers' gepresenteerd: a) Jan Kok & Kees Mandemakers 'Free choice from a limited supply. The marriage market in two Dutch provinces, 1840-1940', b) Theo Engelen & Jan Kok, 'To marry or not to marry. Permanent celibacy and late marriage patterns in Taiwan and the Netherlands en c) Jan Kok, 'Restraint or release? A comparison between urban and rural marriage patterns in the Netherlands, 1840-1940'.
- 111/
112 Op de *XVth International Conference of the Association for History and Computing*, 28-31 augustus te Poznan, Polen hield Kees Mandemakers een lezing onder de titel 'The new HSN-expertise software for population registers data entry and data handling' en Marco van Leeuwen onder de titel 'HISCO and the History of Work Website'.

- 113 Ter gelegenheid van de *5th International Conference Health and the Child: Care and Culture in History*, 13-16 september, Geneva Medical School hield Frans van Poppel een lezing met als onderwerp 'Differential infant and child mortality in three Dutch regions'.
- 114/
115 Op de *26th Social Science History Association*, Chicago, 15-18 november 110 stond de HISCO-manual (Marco van Leeuwen en Ineke Maas) centraal in een Meet-the-author session. Clé Lesger, Leo Lucassen en Marloe Schrover presenteerden voorts een paper, genaamd: 'Is there life outside the network? German migrants in 19th century Netherlands and the need for a more balanced migration typology'.
- 116 Interview met Jan Kok omtrent het HSN-project te Akersloot, *radio Noord-Holland* (12 december).
- 117 Frans van Poppel, Jona Schellekens en Aart Liefbroer namen met het paper 'Religious Differentials in Infant and Child Mortality in the Netherlands 1860-1920' deel aan de *Quatorzièmes Entretiens du Centre Jacques Cartier* ('La démographie des minorités'), Regards croisés Fondation Mérieux Lyon, 2-5 december.
- 2002
- 118 Jan Kok presenteerde zijn onderzoeksopzet en de HSN op de conferentie 'Wealth accumulation, inequality and growth in the long run: new perspectives derived from individual and family data', op de Ecole Supérieure, Parijs, 8 februari).
- 119/
120 Op de *Tagung: Fremde in Hamburg - fremd sein in europäischen Großstädten*, Hamburg 20-22 februari werden twee HSN-papers gepresenteerd: Henk Delger met 'The opportunity structure of Rotterdam. An investigation of social mobility of two cohorts of German migrants (1870-'79 and 1920-'29)' en Leo Lucassen, 'Germans into Turks: migrants and the Rotterdam labour market, 1920-1980'.
- 121/
124 Op de *Fourth European Social Science History Conference* te Den Haag (27 februari – 2 maart) waren er verschillende HSN-papers. Onder de titel 'Moving house as a coping strategy' kwamen Jan Kok, Kees Mandemakers en Henk Wals met een eerste rapportage betreffende hun onderzoek naar het Amsterdamse verhuisgedrag. Harry Ganzeboom hield een voordracht, 'Long term trends in occupational status attainment in the Netherlands in the 19th and 20th century: evidence from marriage records and sibling data'. Verder was er op deze conferentie een HISCO-sessie (codering beroepstitels, Marco van Leeuwen en Ineke Maas) en gaf Jan Kok een paper onder de titel 'Cupid's arrows in Rotterdam. Getting married in an expanding seaport, 1850-1950'
- 125 Onder de titel 'Bezint eer ge bemint. Trouwen in Zeeland' gaf Jan Kok een voordracht op het Zeeuws Archief te Middelburg (11 april).
- 126 Op 26 april droeg Kees Mandemakers met een lezing over de HSN bij aan de *VGI-studiemiddag* 'De bruikbaarheid van genealogische gegevens op Internet: een gang langs de Nederlandse archieven', 26 april, Historisch Centrum Overijssel, Zwolle.
- 127 Marco van Leeuwen, Ineke Maas, Andrew Miles en Jean-Pierre Pélissier presenteerden het paper 'Endogamy according to social class. England, France and The Netherlands, 19th-20th centuries' op de *Young Scholars' European Historical Demography Conference* te Vaalbeek, België (25-27 April).
- 128 Frans van Poppel en Kees Mandemakers kwamen op de *Tiende sociaal-wetenschappelijke studiedagen* 31 mei, Vrije Universiteit, Amsterdam met het paper 'Sociale verschillen in

- zuigelingen- en kindersterfte in Nederland: Nieuwe historische gegevens voor de negentiende eeuw’.
- 129 Op de *11th European Workshop on Econometrics and Health Economics* te Lund (Zweden), 11-12 september, presenteerden Maarten Lindeboom, France Portrait en Gerard J. van den Berg een paper met als titel 'Changes in Longevity and Economic Conditions'.
- 130 Jan Kok, interview over de HSN voor *Radio Noord-Holland* (1 oktober).
- 131/
132 Op de *27th Social Science History Conference* te St. Louis, USA (25 oktober-) waren er twee HSN-papers: Jan Kok, Kees Mandemakers en Henk Wals, 'Residential mobility Amsterdam 1890-1940. Housing market & family backgrounds' en J. Kok, A. Kasakoff and J. Adams 'Comparing life course migration systems: 19th Century Netherlands and New England'.
- 133/
134 Marlou Schrover gaf na aanleiding van het verschijnen van het boek *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse migranten, Utrecht in de negentiende eeuw* op 10 november een interview met het radio-pogramma *OVT*, en in de week van 7 november interviews met *Utrechts Nieuwsblad*, *Stadsblad Utrecht*, *Ons Utrecht*, *Radio M*, en *Contrast*.
- 135/
137 Op de Workshop *Endogamie en partnerkeuze in Nederland en Vlaanderen*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (22 november) waren er drie 'HSN'-papers: Jan Kok en Kees Mandemakers, 'Ruimtelijke aspecten van de huwelijksmarkt in twee Nederlandse provincies, 1840-1940'; Marco van Leeuwen en Ineke Maas, 'Huwelijksmobiliteit in Nederland in de 19e en eerste helft van de 20e eeuw' en Marlou Schrover, 'Gemengde huwelijken van Duitsers in de negentiende eeuw'.
- 138 Op 28 november gaf Jan Kok de lezing, 'Levenslopen in de historische demografie: vrijgezellen geboren rond 1900', op de *Vrije Universiteit Amsterdam*.
- 139 In *Akademie Nieuws* 70 (december) werd uitgebreid stilgestaan bij de HSN en het project 'Life courses in context', geïnterviewd werden Peter Doorn, Jan Kok en Kees Mandemakers.
- 2003
- 140 Jan Kok gaf op 16 januari 2003 de presentatie 'New insights in demography using a database with historical life courses, The Netherlands 19th and 20th centuries' op het *Institute of Ethnology of Academia Sinica in Taipei*, Taiwan.
- 141 Op het *Netherlands Institute for Advanced Study* te Wassenaar gaf Margaret Chotkovsky in april 2003 de lezing 'Colleagues, friends and partners? The composition of the personal relationships of the Italian migrants in the Netherlands, 1860-1936'.
- 142 Frans van Poppel presenteerde 'The Historical Sample of the Population of the Netherlands' tijdens de Workshop *Genetics, Genealogies and Family Databases* in Umea (Zweden), 4-6 juni 2003.
- 143 Frans van Poppel en Aart Liefbroer hielden een lezing 'Family structure and socio-economic position: survival effects in later life. First results of the Historical Sample of the Netherlands' tijdens het congres *Geneve Early life conditions and longevity: reconstructing lives from cradle to grave* op de Universiteit van Genève, 12-14 juni 2003.
- 144/
147 Op de *XVth International Conference of the Association for History and Computing*, Tromsø (Noorwegen), 6-9 augustus 2003, organiseerden Kees Mandemakers en Lisa Dillon een sessie onder de titel 'Best practices with large databases on historical populations'. Marco van Leeuwen droeg hieraan bij onder de titel "Invited comments on the paper 'Best practices with large

- databases on historical populations””. Op dezelfde conferentie presenteerden Kees Mandemakers en Peter Doorn het project ‘Life courses in context. A collaborative based on Dutch population registers and censuses in the 19th and 20th century’. Marco van Leeuwen organiseerde een ronde tafel onder de titel ‘HISCO and the History of Work Information System’.
- 148 Gerard van der Harst gaf op 6 september 2003 de lezing ‘De vestiging van Zeeuwse migranten in Rotterdam e.o. aan het einde van de negentiende eeuw’ ter gelegenheid van de *Genealogische Dag Zeeland* op het Zeeuws Archief, Middelburg.
- 149/
- 151 Maarten Lindeboom presenteerde in samenwerking met France Portrait en Gerard J. van den Berg het paper ‘Individual mortality and macro-economic conditions from birth to death’ op een drietal bijeenkomsten: *Population Economics Conference* te New York (juni 2003), tijdens de *European Econometric Society Meeting* in Stockholm in september 2003 en tijdens een *research seminar* aan de Universiteit van Bergen (Noorwegen) in november 2003.
- 152 Kees Mandemakers nam deel aan het *Symposium Mensen achter het beleid. Persoonsdossiers als bron voor het historisch-wetenschappelijk onderzoek* op het Nationaal Archief in Den Haag met de lezing ‘De Historische Steekproef Nederlandse bevolking’.
- 153/
- 154 In oktober hield Hilde Bras twee lezingen over Zeeuwse dienstboden. De eerste, ‘Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, 1850-1950’, op 11 oktober voor *Reunion* (onderdeel van de Nederlandse Vereniging voor Genealogie) in Utrecht en de tweede op 31 oktober binnen het kader van het *N.W. Posthumus Instituut* onder de titel ‘Dienstbodes: werk en levensloop’.
- 155 Kees Mandemakers droeg met ‘HSN expertise-software for population registers and data handling’ bij aan de *IMAG (International Microdata Access Workgroup)-workshop Longitudinal and Cross-Sectional Historical Data: Intersections and Opportunities* in Montréal (Canada), 10-11 november 2003.
- 156/
- 159 Op de 28th *Social Science History Conference* te Baltimore (USA), 13-16 november 2003 was de HSN met vier papers vertegenwoordigd: Hilde Bras, ‘The institution of service, youth and social change’; Kees Mandemakers, Marco van Leeuwen & Ineke Maas, ‘Familial influence on partner choice: the Netherlands 1830-1940’; Jan van Bavel & Jan Kok, ‘The Role of Religion in the Dutch Marital Fertility Transition. Starting, Spacing and Stopping in the heart of the Netherlands, 1845-1945’; Jona Schellekens and Frans van Poppel, ‘Religious differentials in marital fertility in Holland, 1860-1910’.
- 160 Op 28 november hield Kees Mandemakers de lezing ‘The Historical Sample of the Netherlands (HSN) and other Dutch databases as new instruments for the historical study of intermediary structures’ tijdens het ODIS-International Symposium *Intermediary Structures and Democracy. An historical Approach* in Leuven (België).
- 161 Hilde Bras en Muriel Neven gaven samen de presentatie ‘Rivals, substitutes or resources? The influence of siblings on the life course of rural-born women from Zeeland, the Netherlands and the Pays de Herve, Belgium (1850-1950)’, *Seizièmes Entretiens du Centre Jacques Cartier, colloquium ‘Frères, soeurs et jumeaux: passé et présent des fratries’*, Lyon (Frankrijk), 1 december 2003.
- 162/
- 163 Jan Kok gaf op de workshop *Positive or Preventive? Reproduction in Taiwan and The Netherlands* die plaatsvond op 15-17 december 2003 op de *Academia Sinica Taipei* in Taiwan twee lezingen: ‘Burden or opportunity? Illegitimate births in The Netherlands and Taiwan’ (met Hill Gates en Sping Wang) en ‘Marital fertility and birth control in rural Netherlands and Taiwan, 19th and early 20th centuries’ (met Wen-shan Yang en Ying-hui Hsieh).

APPENDIX D. Overzicht working papers HSN

1989

1. Historische Steekproef Nederlandse Bevolking. Onderzoeksplan (oktober 1989).

1991

2. Kees Mandemakers, Historical Sample of the Population of the Netherlands (HSN). Backgrounds, Objectives and International Context. Paper presented at the Association of History & Computing Congress of 1991 (Odense, Denmark).
3. Kees Mandemakers, Verslag van de studiereis naar Denemarken en Zweden, 28 aug. 1991 - 04 sept. 1991 (oktober 1991)

1992

4. Ellen Leenarts, Voorstellen voor controleprocedures (februari 1992).
5. Huib Fenijn, Analyse ter standaardisering van beroepstitels (oktober 1992).
6. Huib Fenijn, Classificatie van HSN-Beroepstitels volgens de indelingen van Booth-Armstrong, het NIDI en het CBS (oktober 1992).
7. Kees Mandemakers, Verslag van de studiereis naar Canada, 6-16 oktober 1992 (nov. 1992).

1993

8. Astrid van Steenderen, Controleproces HSN Geboorteakten. Documentatie/handleiding bij controle op interne consistentie van HSN-geboorteakten (februari 1993).
9. Henk Delger, Programmering en documentatie controle-proces HSN geboorteakten, fase II: semantiek (augustus 1993).

1995

10. Hilde Bras, Definitie-studie HSN administratieprogramma BEHEER en MAIL (februari 1995).
11. Jurriën de Jong, Nieuwe HSN variabelenamen (februari 1995).

1996

12. J. van Dijl, 'Stageverslag werkzaamheden bevolkingsregister', Amsterdam (mei 1996)
13. J. Kok, 'Youth labour migration and its family setting, the Netherlands 1850-1930, paper SSHC New Orleans (oktober 1996)

1997

14. F. Vermeulen, 'Stageverslag IISG en HSN: het TTA-project (jan. 1997).

1998

15. K. Mandemakers & J. Kok, Marriage fields in The Netherlands. The geography of spouse selection in two provinces, 1840-1940 (nov. 1998) [Paper ESSHC 1998]

2000

- 16 L. Heerma van Voss & F. Vermeulen, 'Living Strategies of Twente Textile Workers, ca. 1920', paper for the third ESSHC, Amsterdam, 12-15 April 2000, session A-6 Working Class: Uniform in background and behaviour?

APPENDIX E. Overzicht HSN-data-releases

Er worden bij de HSN twee vormen van data-releases onderscheiden: openbare en niet-openbare. Afhankelijk van de periode zijn de releases, ter bescherming van de privacy, in meerdere of mindere mate geanonimiseerd (zie ook Appendix A met het privacy-reglement).

Openbare data-releases zijn voor iedereen beschikbaar onder de voorwaarden zoals die zijn geformuleerd in de te ondertekenen licentie-overeenkomst. Deze releases zijn zowel bij het IISG als bij het NIWI (Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatieverwerking) verkrijgbaar.

Daarnaast zijn er data-releases die op basis van een samenwerkingscontract ter beschikking worden gesteld aan bepaalde onderzoekers of ter gelegenheid van een speciale lezing of congres worden aangemaakt. De laatste betreffen meestal nog niet voldoende gecontroleerde ruwe versies van toekomstige openbare releases. De eerste komen pas vrij na een in het contract vastgelegde periode die de desbetreffende onderzoekers nodig hebben om hun onderzoek af te ronden.

In de volgende lijst is *alleen de laatste versie* opgenomen van de desbetreffende data-release. Voor een beschrijving van het onderzoek en de data wordt steeds verwezen naar paragraaf 3.2 van dit verslag waarin elk onderzoek wordt beschreven.

Openbaar

- 1 *Dataset Utrecht UT.03*, data basisset HSN provincie Utrecht (n=3669, periode geboortejaren 1812-1922).

Niet of beperkt openbaar

- 1 *OVF-release nov. 1996*, dataset van het OVF-onderzoek.
- 2 *RDN-release 97.1*, dataset RDN-onderzoek.
- 3 *HSN-release Zeeland 98.2*, data basisset HSN provincie Zeeland (n=4443, periode geboortejaren 1812-1922).
- 4 *DUM-release 98.1*, dataset DUM-onderzoek.
- 5 *Release MFZ.02*, dataset MFZ-onderzoek.
- 6 *DVI releases 02*, context 1^e cohort alle groepen, maart-juli 1999.
- 7 *Release RDN 99.1*, dataset RDN-onderzoek (PK's), juni 1999.
- 8 *DVI releases 03/04*, context 2^e cohort alle groepen, sept. - dec. 1999.
- 9 *Release Utrecht-Zeeland UZ.01*, datataset HSN geboorten, overlijdens en huwelijken Utrecht-Zeeland, 15 febr. 2000.
- 10 *DVI releases 04k*, data kostbazen 2^e cohort alle groepen, april-mei 2000.
- 11 *HSN Friesland Geboorteakten 01*, data basisset Friesland geboorteakten (inclusief namen), 1 dec. 2000.
- 12 *Release UFZHUUW.01*, datataset HSN certificates of marriage Utrecht-Friesland-Zeeland, 22 dec. 2000.
- 13 *Release HSNGEB.01*, dataset HSN all certificates of birth , 22 dec. 2000.

14. *Release UFZHUW.01/gtg*, dataset HSN certificates of marriage Utrecht-Friesland-Zeeland, inclusief getuigen, 5 febr. 2001.
15. DVI-releases 1^e cohort 01/02/03 totaal, voorlopige dataset alle groepen (Italianen, Duitsers, Brabanders en Zeeuwen, alle drie generaties), mei 2001 - febr. 2002.
16. DVI-release geboorte-akten 02 (1^e cohort, 2^e generatie Italianen), 5 juli 2002.
17. DVI-releases 2^e cohort 01/02 totaal, voorlopige dataset alle groepen (Italianen, Duitsers, Brabanders en Zeeuwen, beide generaties), augustus 2001 - maart 2002.
18. DVI-releases 1^e cohort 04 totaal, dataset alle groepen (Italianen, Duitsers, Brabanders en Zeeuwen, alle drie generaties), april - mei 2002.
19. DVI-releases 2^e cohort 04 totaal, dataset alle groepen (Italianen, Duitsers, Brabanders en Zeeuwen, beide generaties), 22-24 april 2002.
20. *Release RDN 02.1*, dataset RDN-onderzoek, data vrouwelijke onderzoekspersonen beide cohorten, Enschede, sept. 2002.
21. *Release ESM 01*, Zeeuws-Vlaanderen en Tholen, voorlopige dataset met bevolkingsregisters, PK's en huwelijken, 9 april 2003.
22. *Release GBW 01*, voorlopige dataset bevolkingsregister, persoonskaarten en huwelijksakten Akersloot, 1^e generatie (n=560) en 2^e generatie (n=1566), jan. 2004.
23. *Release ESM 02*, voorlopige dataset Tholen, Zeeuws-Vlaanderen, Walcheren en de Bevelanden (n=2296) en deel provincie Utrecht (n=1058), febr. 2004.
24. *Release GBW 02*, definitieve dataset bevolkingsregister, persoonskaarten en huwelijksakten Akersloot, 1^e generatie (n=560) en 2^e generatie (n=1566), mei 2004.
25. *Release RAM 01*, voorlopige dataset Rotterdam 1843-1862 alleen 1^e generatie, juni 2004.
26. *Release RAM 02*, voorlopige dataset Rotterdam 1843-1862 1^e generatie (n=521) en 2^e generatie (n=361), 12 juli 2004.
27. *Release ESM 03*, voorlopige dataset Zeeland (alle eilanden, n=2633) deel provincie Utrecht (n=1765), juli 2004.

APPENDIX F. Overzicht HSN-projecten

De in deze bijlage opgenomen tabel bevat een overzicht van alle projecten die door de HSN al dan niet in samenwerking met derden zijn uitgevoerd of worden uitgevoerd. Na de titel van elk project volgt tussen haken de naam van de subsidiërende instantie en eventueel die van de andere partijen die bij het project betrokken zijn. Naast directe subsidies worden er ook indirecte subsidies onderscheiden. Dit zijn de kosten die derden ten behoeve van de bouw van de HSN-database hebben gemaakt. De kolom met de totale kosten omvat ook de kosten van het onderzoek dat met de database werd uitgevoerd. De tabel is exclusief de directe en indirecte bijdragen van het IISG aan de HSN. Alle bedragen zijn omgezet in EURO's.

Project	Werk-titel	Periode	Subsidies			Totale kosten inclusief onderzoek
			Direct	Indirect (tijd)	Totaal	
HSN Pilot project provincie Utrecht (Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen)		1991-1993	100		100	100
Voortgangssubsidie (Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen)		1993-1995	91		91	91
Beroepsmobiliteit en migratie (N.W. Posthumus Instituut)	MUT	1993-1996	23		23	47
Verminderde vruchtbaarheid (Katholieke Universiteit Nijmegen, NWO: 900-561-064)	OVF	1993-1996	97	14	111	227
Regionale verschillen in demografisch gedrag, (Katholieke Universiteit Nijmegen, NWO 240-129-046, foundation HSN)	RDN	1994-1997	35	23	58	182
HSN-Zeeland (Stichting Regionale Geschiedbeoefening Zeeland (SRGZ))		1994-2001	11		11	11
Uitbreiding HSN basissteekproef voor geheel Nederland (NWO Investeringsprogramma Middelgroot, dossier nr 200-01030)		1996-1999	545		545	545
Arbeidsstrategieën van huishoudens (N.W. Posthumus Institute, NWO N14-96)	ASG	1996-1998	14		14	38
Geografische en sociale mobiliteit van dienstboden in Zeeland 1860-1920 (Universiteit Utrecht, ICS)	MFZ	1997-2001		32	32	136
Textiel arbeiders Twente, pilot onderzoek 'living strategies' onderzoek (IISG)	TTA	1997-2001		5	5	5
Duitsers in Utrecht: een tijdelijke minderheid (NWO 250 290 53)	DUM	1998-2001	2		2	136
Religie en kindersterfte, 1860-1920 (NIDI, Hebrew University Jerusalem, Wellcome Trust)	RCM	1999-2001		45	45	100

Vestigingsfactoren immigranten en hun nakomelingen, 1853-1960 (NWO, University of Amsterdam, CGM)	DVI	1998-2002	182	14	196	454
Uitbreiding HSN-database met huwelijksakten en eerste inschrijvingen in de bevolkingsregisters (NWO Investeringsprogramma Middelgroot, dossier nr 380.050.001)		2000-2002	340		340	340
Gezinsvorming en bestaansstrategieën in West-Nederland (NWO 245-53-001, University of Nijmegen, Academia Sinica (Taiwan), Stanford University)	GBW	2000-2002	45	18	63	136
Early Childhood, Social Mobility and Longevity (National Institute of Health, Washington, NIDI, Indiana University Bloomington)	ESM	2001-2004	182	11	193	454
Drie generaties van Rotterdamse arbeiders (Winstverdeling Reaal verzekeringen, NWO 370-52-004)	RAM	2001-2005	14	14	28	160
Verhuisgedrag Bedeelden Amsterdam (IISG)	VBA	2001-2002	5	5	10	30
Europese migratie Nederlands-Indië (NWO-355-53-004)	MNI	2001-2005	34	10	44	146
Life Courses in Context (NWO-175.107.105.01; KNAW)	LCC	2002-2007	3685		3685	3685
Totaal			5405	191	5596	7023